

HUNGAROTON

BARTÓK NEW SERIES • BARTÓK ÚJ SZOROZAT

HSACD 32522
HYBRID DISC

BÉLA BARTÓK

CHORAL WORKS (1)

FEMALE, MALE & MIXED CHORUSES

Hungarian National Choir • Slovak Philharmonic Choir
Krisztián Kocsis (piano)

Zoltán Kocsis

BARTÓK ÚJ SOROZAT • BARTÓK NEW SERIES

BÉLA BARTÓK

KÓRUSMŰVEK • CHORAL WORKS

(1)

NŐI-, FÉRFI- ÉS VEGYESKAROK

FEMALE, MALE & MIXED CHORUSES

Štyri slovenské národné piesne

5'36"

Négy tót népdal, vegyeskarra zongorakísérettel

Four Slovak Folksongs, for mixed choir and piano

(1916, BB 77, Sz 70)

[1] 1. Andante

3'32"

[2] 2. Andante

0'51"

[3] 3. Allegro

0'38"

[4] 4. Allegro moderato

0'34"

Slovácké ludové piesně

4'23"

Tót népdalok, férfikarra / **Slovak Folksongs**, for male choir

(1917, BB 78, Sz 69)

[5] 1. Andante assai, parlando

1'00"

[6] 2. Allegretto

0'39"

[7] 3. Allegro risoluto

0'36"

[8] 4. Andante assai, parlando

1'05"

[9] 5. Allegretto

1'01"

	Négy régi magyar népdal, férfikarra	3'53"
	Four Old Hungarian Folksongs, for male choir	
	(1910, átd./rev. 1926, BB 60, Sz 50)	
[10]	1. Parlando –	1'26"
[11]	2. Andante, leggero –	0'40"
[12]	3. Allegretto –	0'51"
[13]	4. Allegro	0'55"
	Magyar népdalok, vegyeskarra / Hungarian Folksongs, for mixed choir	12'06"
	(1930, BB 99, Sz 93)	
[14]	1. A rab / The Prisoner	3'08"
[15]	2. A bujdosó / The Wanderer	4'18"
[16]	3. Az eladó lány / Finding a Husband	1'41"
[17]	4. Dal / Love Song	2'57"
	Székely népdalok, férfikarra / Székely Folksongs, for male choir	10'14"
	(1932–1933, BB 106, Sz 99)	
	<i>1. parte</i>	
[18]	1. Assai lento; Ancora più lento –	4'45"
[19]	2. Andante, parlando, rubato –	1'49"
	<i>2. parte</i>	
[20]	3. Allegro –	1'02"
[21]	4. Vivace –	0'52"
[22]	5. Tranquillo –	0'25"
[23]	6. Allegretto	1'19"
	Elmúlt időkből, férfikarra / From Olden Times, for male choir	15'01"
	(1935, BB 112, Sz 104)	
[24]	I. Parlando	6'07"
[25]	II. Allegro scherzando	2'46"
[26]	III. Molto tranquillo	6'07"

FÜGGELÉK / APPENDIX

- [27] **Est, férfikarra / Evening, for male choir** 4'02"
(1903, BB 30, Sz 74)
Két román népdal, nőikarra / Two Rumanian Folksongs, for female choir 1'17"
(1909, BB 57, Sz 58)
- [28] 1. "Nu te supăra, mireasă" 0'51"
[29] 2. "Măi bădiță prostule" 0'26"
- Négy régi magyar népdal, férfikarra (Első változat, 1910)** 3'35"
Four Old Hungarian Folksongs, for male choir (First version, 1910)
- [30] 1. Andante rubato 1'20"
[31] 2. Poco allegretto 0'36"
[32] 3. Allegro 0'44"
[33] 4. Vivo 0'55"

Total time: 60' 45"

A Szlovák Filharmónia Énekkara / Slovak Philharmonic Choir [1]–[9]

Karigazgató / Chorus Master: **Jozef CHABROŇ**

Krisztián KOCSIS – zongora / piano [1]–[4]

Nemzeti Énekkar / Hungarian National Choir

Karigazgató / Chorus Master: **Mátyás ANTAL**

Szóló / Soloist: **Sándor BOROS** – tenor, [22]–[23]

Vezényel / Conducted by

Zoltán KOCSIS

BB = Somfai László műjegyzéke / László Somfai's list of works

Sz = Szöllősy András műjegyzéke / András Szöllősy's list of works

The choral works of Béla Bartók do not, unfortunately, belong among his internationally known compositions. Most of these works are folksong arrangements or are based on folk texts in one way or another, and it would be impossible to translate the Hungarian, Slovakian or Rumanian peasant poetry into "world languages" without affecting their beauty, original meaning and atmosphere. Moreover, the score of many of Bartók's choral works is unavailable and the more complicated pieces are rarely performed, even in Hungary.

Bartók 1907-es vasúti igazolványa • Bartók's railway card from 1907

Not counting a handful of exercises in style written for choir as part of his studies in Koessler's class at the Music Academy, Bartók composed altogether 56 pieces for choir of varying lengths; including the 27 choral pieces for children's and female choirs, appearing on separate record in this series (CD 23). Bartók had most of his choral works published; *Evening*, however, which represents his early style, remained unpublished, and

Bartók kept the *Two Rumanian Folksongs*, brilliant miniatures as they are, in his drawer as rough sketches.

POSTHUMOUS WORKS

- 1903 *Evening*, for male choir (poetic text)
1909 *Two Rumanian Folksongs*, for female choir

PUBLISHED WORKS

- 1910 *Four Old Hungarian Folksongs*, for male choir
1916 *Four Slovak Folksongs*, for mixed choir and piano
1917 *Slovak Folksongs*, for male choir
1930 *Hungarian Folksongs*, for mixed choir
1932–1933 *Székely Folksongs*, for male choir
1935–1936 *Twenty-Seven Choruses for children's and female voices* (edited folk texts)
1935 *From Olden Times*, for male choir (edited folksong texts)

What motivated Bartók to write choral works, given that he had never had any significant choral experience (at school he preferred to play the organ in church) and rarely sung even in his family circle? Mainly, he received commissions for choral works. On these occasions he was given a free hand, so he decided for himself what type of work he would write. We owe the preponderance of his choral folk-song arrangements to commissions: the *Four Old Hungarian Folksongs*, in its original form, was written for the Szeged Choral Society, the *Four Slovak Folksongs* for Emil Lichtenberg and his Budapest singers, the *Székely Folksongs* for the Béla Bartók Choral Society in Bratislava. The male-choir *Slovak Folksongs* were composed for a concert celebrating the multinational Imperial and Royal Army. Even *Hungarian Folksongs* (1930), to which Bartók attached greater

importance, were conceived for a commission. While they were not directly ordered, Kodály urged Bartók to compose the *Twenty-Seven Choruses* for children's and female voices and the related *From Olden Times*.

Evening, for male choir

It is a borderline case between a compositional exercise – an attestation to having mastered the male-choir *Liedertafel* style – and a “real” composition. Bartók set the same poem by Kálmán Harsányi (1874–1929) to music in the form of a Lied, too, (CD 21) in 1903. The Lied version was a private composition intended for his circle of friends, but with the chorus dated Budapest, April 1903 Bartók had more serious plans. He had originally intended to have it performed in his graduation concert, but in the autumn of 1903 he entered it in a competition for male-choir works, without any result, however. The success of *Kossuth*, premièred on 13 January 1904, and his fast artistic maturation convinced Bartók that *Evening* had become outmoded, so it went to the bottom drawer and never featured in any of the lists of his works. It remained unknown until Denijs Dille published it in 1964.

Two Rumanian Folksongs, for female choir

Among Bartók's first Rumanian folksong arrangements, the two short pieces were written after his first, revelatory trip of collecting Rumanian folk music in Transylvania. Performed by two 18-year-old girls, the melodies were recorded on phonograph in July 1909 in Bihar county Gyalány [today Delani, Romania], and by composing his arrangement for female choir, he was out to preserve the experience of the original sound. The

draft kept among Bartók's unpublished manuscripts in a folder has neither date nor title, and we do not know even if the two short pieces were items in a longer composition. In any case, even in this form the two pieces are touching nuptial scenes, especially the first, a wedding song (“When the bride is carried from the house to the church”). The work is, to date, unpublished.

Four Old Hungarian Folksongs, for male choir

Ideally suited for the repertoire of amateur male choirs, the work has come down to us in two versions. The first was composed swiftly for a Szeged choir in 1910 as an incidental piece, without elaborating the performance instructions (this “prototype” can also be heard on this record). It was sung at a Liszt centenary concert at the Szeged Theatre on 13 May 1911 for the first time, and the Szeged Choral Society was conducted by Péter König. The second version was completed sixteen years later. A former pianist pupil of Bartók, István Németh, chorus master of a men's choir in Bratislava commissioned a work from his former professor. The prospects of Universal Edition's multi-language edition and international distribution encouraged the composer to rework his yet unpublished choruses, even though by that time he was drawing on folk-music sources in a very different spirit. The revised form received its première at the Redoute in Bratislava on 21 November 1926.

In the first version precisely indicated his role as folk music collector and composer, adding in the title, “Collected, compiled and harmonised by Béla Bartók.” On the title page of the score of the revised form he highlighted the origin of the melodies: “I/II from Csík county / III from Nagy-

megyer in Komárom county / IV from Transdanubia.” The four parts make up an effective series with accelerating tempi: *Parlando* – *Andante*, *leggero* – *Allegretto* – *Allegro*.

Four Slovak Folksongs, for mixed choir and piano
The Four Slovak Folksongs are Bartók’s most personal folksong-based choruses, and while he had some external encouragement to write the four-movement work, it is suspected that parts I and II came from inner inclination. Bartók had recorded on phonograph the two particularly beautiful Slovak folksongs in 1915. During his collecting trip he fell in love with the young daughter of a Zólyom-county [today Zvolen, in Slovakia] forester, Klára Gombossy; Bartók almost wrecked his marriage, but his compositional output grew. The two opening pieces of the work comprise a kind of *lamento* and *pastoral* (the piano part evokes the role of the Baroque continuo), telling the story of the bride’s farewell from her mother, which is followed by her arrival to a flowery meadow in the hills.

Sometime in 1916 Emil Lichtenberg, conductor of the Budapest Opera House, a specialist of Renaissance and Baroque music, gave Bartók a commission to write a new work for a charity concert on 5 January 1917. In the programme Bartók highlighted the functions of the folksongs that served as a basis of his arrangements: Slovak Folksongs. a) Wedding song; b) Hay-Harvesting Song; c) Dance Song; d) Dance Song. The third piece is a setting of a Lydian-scale melody, typical of Slovak folk music, and the last a bagpipe song. The work was sung in Hungarian at the world premiere; the texts had been translated for Bartók by Klára Gombossy’s friend Wanda Gleiman. Nevertheless, for Bartók – who remained firmly con-

sistent in the matter of folk music in spite of the fact that he attached great importance to translations in understanding the content and character of folksongs – the original Slovak was the source language of his composition. The order of languages in Universal Edition’s publication was Slovak, English, German and Hungarian.

Slovak Folksongs, for male choir

“*Slovácké ľudové piesne / Tót népdalok / Slovenské Volkslieder, vierstimmiger Männerchor a cappella*,” as it appears on the cover page of the trilingual edition, is an incidental work par excellence. The First World War was in full sway when between 1916 and 1917 Bartók and Kodály were entrusted by the musical headquarters of the Imperial and Royal Defence Ministry, at the invitation of the Austrian musician Dr Bernhard Paumgartner to collect soldiers’ songs in army barracks. Then, in the summer of 1917 Bartók was asked to help organise a large-scale concert presenting the music of the monarchical army. He instantly decided to include Hungary’s minorities at the time, and in addition to Hungarian folksong arrangements, he recommended an orchestral piece based on Rumanian folk dances, and a choral setting of Slovak folksongs. By the middle of September he was working on a piece for male choir, which incorporated three or four Slovak soldiers’ songs. To his satisfaction, “the Slovak folksongs (for male choir) were rendered wonderfully by the Viennese ‘Männergesangsverein’ (translated into German of course),” Bartók wrote to his Rumanian friend, apologising that due to the Dualist concept of the concert-organiser generals, “only the German and the Hungarian languages were permitted.”

Bartók had collected the slower, *parlando* melody, serving as a basis of number I and IV of the five parts, from an elderly woman from Zólyom county in 1915, and it was one of his favourite examples in his lectures when he demonstrated to his audiences the influence of peasant music on modern music. The three other folksongs (II, III and V) are real soldiers' songs.

Hungarian Folksongs, for mixed choir

The composition of Hungarian Folksongs, the most splendid and boldest of Bartók's folk-melody-based choral works, and technically the most difficult one to sing, had exterior incentives and inner inspirations. The composition betrays Bartók's absorption in the choral style of *Cantata profana* (1930). However, the first inspiration was external. He was on a concert tour in Stuttgart when the chorus master of a local madrigal group, Hugo Holle, asked him to compose an *a capella* work. Bartók could be sure that he did not have to worry about having to keep the piece technically easy to sing. He completed the score by May 1930, which was only the beginning of a prolonged period of dispute over the German translation which the publisher, as well as Bartók himself, insisted on having. Bartók made a German translation faithful to the text of the original. Bence Szabolcsi worked this into a rhyming German version which, however, R. St. Hoffmann, Universal Edition's translator completely rewrote. The world première was eventually held in 1931, which Bartók did not attend. *Hungarian Folksongs* was due to be performed in Amsterdam in 1935 as part of an ambitious all-Bartók concert, but the local choir was unable to learn the difficult work. The situation at home was none

the better. Zoltán Vásárhelyi, a devotee of Bartók's choral music, heading the Kecskemét Choral Society was forced to hold a truncated première because his choir were unable to sing the first piece in tune. The complete work was never performed in Hungary in Bartók's lifetime and hearing it remains a rare occasion to our day. The prospect of writing for a professional choir undoubtedly relieved Bartók of any qualms he may have had with respect to harmonies and dissonances, and set his imagination free. Only number IV is for four parts, the others divide the singers into 8 parts, and number III has a proper double-choir setup. This and the intricate polyphonic texture make *Hungarian Folksongs* remote, twentieth-century descendants of J. S. Bach's motets, in spite of the fact that their musical idiom and concept are naturally fundamentally different. Each of the folksongs serving as a motto of the movements is a special piece which Bartók published in his book *A magyar népdal* [The Hungarian Folksong]. The first two (no. I, The Prisoner and no. II, the Wanderer) have a *Parlando rubato* tempo and the two last (no. III, Finding a Husband and IV, Love Song) are *Allegro*.

Székely Folksongs, for male choir

Bartók published his last choral folksong arrangements divided into "*1ma parte*" and "*2da parte*." The two parts differ in style: numbers 1 to 2 are for six parts and 3 to 6 are for four; however, they follow each other *attacca*, i.e. have to be sung without interruption. Bartók received a commission from Switzerland to compose part 2 which is a more simple setting. Consisting of three folksongs (actually constituting a four-section form

due to the return of the first) “Three merry songs (Székely-Hungarian folksongs from Transylvania)” was eventually published in a Swiss Liederbuch. When István Németh, heading the Bratislava male choir that had in the meantime rechristened itself Béla Bartók Choral Society, commissioned a new piece from his former teacher, Bartók wrote two more ambitiously arranged movements to come before the existing “2da parte,” and dedicated the whole work to “István Németh and the B. B. Choral Society.” Bartók, by then a composer of resoundingly successful instrumental works, was disappointed by the fact that Universal Edition refused to publish this work on the grounds that it would not make a profit. Eventually, Bartók’s chorus in two parts, evocative of his rhapsodies with its *lassú-friss* [slow-fast] form, was brought out by Magyar Kórus Publisher in 1938.

From Olden Times, for male choir

Bartók’s remark, appearing on the title page of the Magyar Kórus edition, published for Christmas 1936, claims that From Olden Times was written to “modified old folk- and art-song texts.” The outstanding master of the genre, Zoltán Kodály, had been persuading Bartók since the mid-Twenties to write choral works. The final push was given by the fact that in the autumn of 1934 Bartók had himself transferred from his job as piano professor at the Music Academy to the Hungarian Academy of Sciences so that he could devote himself fully to compiling and editing the *Hungarian Folk Songs: Complete Collection*. One of his tasks included studying and classifying folk texts, drawing on, among others, nineteenth-century editions which published folksong texts with-

out the tunes. It was these beautiful folk texts, rich in archaic-language expressions, that inspired Bartók, and encouraged him to collect verses fit for setting to music, which he would then edit and stylise. He wrote most of his works for children’s and female choirs, but was carried away during composition and wrote the three-movement work for male choir. In 1935, a year after writing the Fifth String Quartet, Bartók wrote From Olden Times with no less ambition as the scores of his instrumental chamber music. Excerpts of the work were premièred in Kecske-mét and subsequently the whole work in Budapest where Béla Endre’s choir learnt the very difficult music.

From Olden Times is a kind of peasant cantata – not of the eighteenth-century idyllic type, however. It is Bartók’s most personal confession of his admiration for simple village folks. The starting and ending parts are philosophically opposites: “No one’s more unhappy than the peasant,” he is made to toil and labour to maintain his parasites (first part); but “No one’s happier than the peasant,” because he sustains the lords, he makes his own tools and never even learnt music from a book (third part). The middle part is a bitter *scherzando*: his lord gives him the cane for his bread. Every single note in the elaborately polyphonic music is original, although many turns of melody are reminiscent of folksongs. This degree of sensitivity to the text is unique in Bartók’s vocal music, as is the sophisticated elaboration of declamation. It is a masterpiece that is practically impossible to translate into another language.

László Somfai

Translated by Nicholas Bodóczy

BÉLA BARTÓK

1. Quatre chansons populaires slovaques , pour chœur mixte et piano (1916, BB 77, Sz 70)	5'36"
2. Chansons populaires slovaques , pour chœur d'hommes (1917, BB 78, Sz 69)	4'23"
3. Quatre chansons populaires hongroises anciennes , pour chœur d'hommes (1910, rev. 1926, BB 60, Sz 50)	3'53"
4. Chansons populaires hongroises , pour chœur mixte (1930, BB 99, Sz 93)	12'06"
5. Chansons populaires sicules , pour chœur d'hommes (1932–1933, BB 106, Sz 99)	10'14"
6. Des temps passés , pour chœur d'hommes (1935, BB 112, Sz 104)	15'01"

APPENDICE

7. Soir , pour chœur d'hommes (1903, BB 30, Sz 74)	4'02"
8. Deux chants populaires roumains , pour chœur de femmes (1909, BB 57, Sz 58)	1'17"
9. Quatre chansons populaires hongroises anciennes , pour chœur d'hommes (1 ^e version, 1910)	3'35"

CHŒUR PHILHARMONIQUE SLOVAQUE (1, 2)

Maître de chœur: **Jozef CHABROŇ**

Krisztián KOCSIS (piano, 1)

CHŒUR PHILHARMONIQUE NATIONAL DE HONGRIE

Maître de chœur: **Mátyás ANTAL**

Soliste: **Sándor BOROS** (ténor, 5)

Direction:

Zoltán KOCSIS

Két szlovák lány, Bartók felvétele • Two Slovak girls, shot by Bartók

Malheureusement, les œuvres chorales de Béla Bartók n'appartiennent pas à ses compositions de notoriété internationale. La plus grande partie de ces morceaux est un arrangement de chants ou bien de textes folkloriques, et il est pratiquement impossible de traduire les poèmes folkloriques hongrois, slovaques ou roumains en langues mondiales tout en conservant leur beauté, leur sens original et leur ambiance. Les partitions de plusieurs œuvres chorales de Bartók sont d'ailleurs inaccessibles, l'interprétation de quelques-uns de ses chœurs complexes passe pour une rareté même en Hongrie.

Sans compter les exercices de style conçus sous forme de chœurs dans la classe de composition de Hans Koessler à l'Académie de la musique, Bartók a composé au total 56 mouvements plus ou moins courts pour chœur, dont les 27 chœurs pour voix d'enfants et de femmes a cappella constituent toute une série anthologique qui paraîtra dans notre édition sur un disque séparé (CD n°23). Bartók a publié la plupart de ses chœurs, cependant, le *Soir*, pour chœur d'hommes représentant son style précoce est resté inédit et il a également gardé les *Deux chants populaires roumains* en ébauche bien qu'ils soient un morceau miniature magnifique.

ŒUVRES POSTHUMES

- 1903 *Soir*, pour chœur d'hommes
(sur des paroles poétiques)
1909 *Deux chants populaires roumains*,
pour chœur de femmes

COMPOSITIONS PUBLIÉES

- 1910 *Quatre chansons populaires hongroises*
anciennes, pour chœur d'hommes
1916 *Quatre chansons populaires slovaques*,
pour chœur mixte et piano
1917 *Chansons populaires slovaques*,
pour chœur d'hommes
1930 *Chansons populaires hongroises*,
pour chœur mixte
1932–1933 *Chansons populaires sicules*,
pour chœur d'hommes
1935–1936 27 chœurs à deux et à trois voix,
pour chœur d'enfants, et chœur de femmes
a cappella (d'après des textes folkloriques)
1935 *Des temps passés*, pour chœur d'hommes
(d'après des textes folkloriques)

D'où vient la motivation pour composer des œuvres chorales chez Bartók qui n'avait pas d'expérience de ce genre (écolier, il jouait plutôt de l'orgue à l'église) et qui chantait rarement même en famille? Il composait des morceaux choraux surtout sur demande. En général, ces sollicitations ne précisaient rien d'avance, le compositeur décidait lui-même du morceau à écrire. La plupart de ses œuvres chorales consistant en arrangements de chants folkloriques ont été conçues sur demande : les *Quatre chansons populaires hongroises anciennes* ont été dédiées à l'Orphéon de Szeged, les *Quatre chansons populaires slovaques* à Emil Lichtenberg et à ses chanteurs budapestois, tandis que les *Chansons populaires sicules* à l'Association chorale Béla Bartók de Bratislava. Les *Chansons populaires slovaques* pour chœur d'hommes ont été composées pour un concert en l'honneur de l'armée multinationale impériale et royale. Parmi les morceaux choraux les plus importants pour l'auteur, la composition des *Chansons populaires hongroises* (1930), œuvre complexe et hardie pour chœur mixte est également née sur demande. Certes non directement sollicités, les *27 chœurs pour voix d'enfants et de femmes a cappella* et *Des temps passés*, morceau associé à cette série, ont été composés sur inspiration de Kodály.

Soir, pour chœur d'hommes

Ce morceau est un cas limite entre une vraie œuvre musicale et une étude de composition témoignant de l'assimilation du style traditionnel Liedertafel pour chœur d'hommes. Ce même poème de Kálmán Harsányi (1874–1929) a été mis en musique par Bartók sous forme de Lied également (CD n°21). La version Lied est un

morceau « privé » destiné à ses amis, tandis qu'avec l'œuvre chorale datée *d'avril 1903, à Budapest*, l'auteur avait en revanche des plans d'envergure. À l'origine, il devait la destiner à son concert-examen puis, en automne 1903, il l'a présentée à un concours de composition pour chœurs d'hommes, d'ailleurs sans résultat. Par le succès de *Kossuth* et le mûrissement rapide de son style artistique, le *Soir* est devenu un morceau dépassé pour Bartók, il a fini dans le tiroir de son bureau, l'auteur ne l'ayant mentionné dans aucune liste de ses œuvres. Il était inconnu jusqu'à sa publication en 1964 par Denijs Dille.

Deux chants populaires roumains,

pour chœur de femmes

Appartenant aux tout premiers arrangements de chants folkloriques roumains de Bartók, ces deux brefs morceaux ont été conçus après son premier voyage de découverte et de collecte de la musique folklorique roumaine de Transylvanie. L'auteur a photographié les mélodies interprétées par deux jeunes filles de 18 ans en juillet 1909 à Gyalány dans le comitat de Bihar (aujourd'hui Delani dans le département de Bihor, Roumanie) et, en adaptant l'arrangement à des voix de femmes, il voulait sauvegarder l'impression de la sonorité originale de l'interprétation paysanne. Sur le brouillon trouvé parmi les manuscrits mis de côté, il n'y a ni date, ni titre, on ne sait même pas s'il faisait partie d'une vaste composition projetée ou non. En tout cas, les deux mouvements constituent une scène émouvante de noces même sous leur présente forme, en particulier le premier chant folklorique, un chant de noces (« Lorsque la fiancée est amenée à l'église »). Cette œuvre reste inédite à nos jours.

Quatre chansons populaires hongroises

anciennes, pour chœur d'hommes

S'intégrant parfaitement dans les traditions du répertoire des chœurs d'hommes amateurs, cette composition est connue en deux versions. La première en est la forme sous laquelle Bartók l'a écrite en 1910, à la hâte, en morceau d'occasion pour un chœur de Szeged, sans élaborer les indications d'interprétation (cet archétype se fait également entendre sur le présent disque). Sa première a eu lieu le 13 mai 1911 au théâtre de Szeged dans le cadre d'un concert dédié au centenaire de la naissance de Ferenc Liszt, l'Orphéon de Szeged s'y produisant sous la direction de Péter König. La seconde version de ce morceau a été conçue seize ans plus tard. Son ancien disciple pianiste, István Németh, chef du Chœur d'hommes « Toldy » de Bratislava a demandé un morceau à son maître. La publication multilingue chez la maison Universal Edition et l'espoir d'une diffusion à l'échelle internationale ont incité Bartók à arranger, voire à perfectionner son œuvre chorale encore inédite, bien qu'à cette époque-là, il puisât déjà dans les sources folkloriques dans un esprit tout à fait différent. La première de la version transcrite a eu lieu le 21 novembre 1926 à la Redoute de Bratislava.

Notant avec précision le rôle de l'ethnomusicologue et compositeur, Bartók a ajouté au titre de la première version : « Recueillies, réunies et harmonisées par Béla Bartók ». Sur la page titre de la partition de la version arrangée parue en 1928, il a déjà mis l'accent sur l'origine des mélodies : « les n°s I/II du comitat de Csík / le n° III de Nagymagyar, comitat de Komárom / le n° IV de la Transdanubie ».

Elmúlt időkből

Székely: másolási-
nát a törvény tiltja

Parlando, 1 = ca. 120 I. Bartók Béla

Copyright 1937 by Magyar Kórus. M. K. 331.

Elmúlt időkből, az elsőkiadás, Bartók másolójának, Deutsch Jenőnek tiszázata • From Olden Times, first edition based on a fair copy by Jenő Deutsch, Bartók's trusted copyist

Composés de morceaux à tempi accéléérés, les quatre mouvements constituent une série impressionnante *Parlando – Andante, leggero – Allegretto – Allegro*.

Quatre chansons populaires slovaques,

pour chœur mixte et piano

Les *Quatre chansons populaires slovaques* constituent une des œuvres chorales les plus personnelles à base de chant folklorique de Bartók et, bien qu'il y eût une stimulation extérieure à composer ce morceau à quatre mouvements, on suppose que les mouvements n^{os} I et II au moins sont le résultat d'une motivation intérieure. Bartók a enregistré sur phonographe ces deux chants folkloriques particulièrement beaux interprétés par des jeunes filles et femmes payannes du comitat de Zólyom (aujourd'hui département de Zvolen, Slovaquie) en 1915. Lors du voyage de collecte, il est tombé amoureux de Klára Gombossy, fille d'un forestier du comitat de Zvolen ; si sa vie de famille a failli échouer, sa production musicale s'en est enrichie. Les deux pièces d'ouverture du chœur forment une sorte de paire de mouvements *lamento* et *pastoral* (la partie de piano évoquant le rôle du continuo baroque) : les adieux de la fiancée à sa mère suivis de l'arrivée sur une prairie fleurie d'un pâturage dans les montagnes.

En 1916, Emil Lichtenberg, chef d'orchestre de l'Opéra de Budapest, spécialiste de la musique renaissance et baroque a demandé Bartók de composer un nouveau morceau devant être entonné à leur concert de charité le 5 janvier 1917. Sur la fiche de programme, Bartók a souligné la fonction des chants folkloriques servant de base aux mouvements : *Chansons populaires slovaques*. a/ « Chanson de noces ». b/ « Chanson interprétée lors de la collecte de foin ». c/ « Chant de danse ». d/ « Chant de danse ». La troisième section de la forme à quatre mouvements arrange une mélodie à gamme lydienne

typique de la musique folklorique slovaque, la dernière étant un air de cornemuse. À la première présentation, l'œuvre a été interprétée avec des paroles hongroises, la traduction ayant été réalisée par une amie de Klára Gombossy, Wanda Gleiman. Intransigeant qu'il fut en matière de musique folklorique et considérant les traductions indispensables pour la compréhension du contenu et du caractère des chants folkloriques, Bartók a opté pour le slovaque comme langue d'origine de la composition. Dans la publication chez Universal Edition, les langues se suivent dans cet ordre : slovaque, anglais, allemand et hongrois.

Chansons populaires slovaques,

pour chœur d'hommes

Selon la page titre en trois langues de l'édition de la partition, *Slovácké ľudové piesne / Tót népdalok / Slovakische Volkslieder, vierstimmiger Männerchor a cappella* sont une composition par excellence occasionnelle. La première guerre mondiale battait son plein lorsque sur demande du centre musical du ministère impérial et royal de la défense, invités par le musicien autrichien Bernhard Paumgartner, Bartók et Kodály ont recueilli des chansons militaires en 1916 et 1917 dans les casernes. Ensuite, en 1917, Bartók a été prié de contribuer à l'organisation d'un concert d'envergure devant présenter la musique de l'armée de la monarchie. Bartók a immédiatement pensé aux minorités de la Hongrie de l'époque en proposant, au-delà des arrangements hongrois, une œuvre orchestrale s'édifiant sur des danses populaires roumaines et une autre, une chorale, à base de chants folkloriques slovaques. À la mi-septembre, il travaillait déjà à

une composition pour chœur d'hommes réunissant trois ou quatre chants militaires slovaques. À la satisfaction de Bartók, « le 'Männergesangsverein' de Vienne a interprété impeccablement les chansons populaires slovaques pour chœur d'hommes (avec des paroles traduites bien sûr en allemand) » au concert du 12 janvier 1918 dans la capitale autrichienne, selon une lettre de l'auteur à un ami roumain, dans laquelle il s'excusait pour les langues utilisées, en évoquant la conception dualiste des généraux « qui n'avaient autorisé que l'allemand et le hongrois ». Dans cette pièce à cinq mouvements, la mélodie plus lente, *parlando* servant de base aux n^{os} I et IV, recueillie par Bartók en 1915 chez une vieille femme du comitat de Zólyom, était un des exemples favoris de l'auteur pour illustrer dans ses conférences les stimuli de musique moderne puisés dans la musique paysanne. Les trois autres chants folkloriques (mouvements n°s II-III et V) sont de vrais chants militaires.

Chansons populaires hongroises, pour chœur mixte

Composition chorale la plus grandiose, la plus hardie et la plus difficile du point de vue de l'interprétation, les *Chansons populaires hongroises* ont été conçues grâce à des impulsions tant intérieures qu'extérieures. Leur mise en forme laisse voir que l'auteur s'occupait déjà du style choral de la *Cantata profana* (1930).

Le premier stimulus est pourtant arrivé de l'extérieur. Bartók a donné un concert en 1927 à Stuttgart. Hugo Holle, maître de chœur d'un ensemble de madrigal local lui a demandé un morceau a cappella. Bartók pouvait être sûr que cette fois-ci, il ne devait pas s'inquiéter des diffi-

cultés techniques de l'interprétation. La partition a été terminée pour mai 1930, et l'avanie de la traduction en allemand a commencé. Bartók ainsi que l'éditeur tenaient à cette opération qui a duré des mois et des mois. Le compositeur a rédigé en personne une traduction allemande en prose, fidèle au texte original. Bence Szabolcsi en a préparé une version en vers qui à son tour a été entièrement transformée par R. St. Hoffmann, spécialiste de l'Universal Edition. La première représentation d'Allemagne a eu lieu en 1931 et Bartók n'y a pas assisté. L'interprétation du morceau a été prévue en 1935, à Amsterdam, dans le cadre d'un récital prestigieux de Bartók, mais le chœur néerlandais n'a pas été capable d'apprendre cette œuvre difficile. Le pays natal du compositeur n'a pas fait mieux : un chef de chœur zéléateur de la musique chorale de Bartók, Zoltán Vásárhelyi a été contraint de tenir une représentation incomplète le 11 mai 1936 à la tête de l'Orphéon de Kecskemét, car son chœur n'arrivait pas à chanter avec justesse le premier mouvement. Le morceau complet n'a jamais été entonné en Hongrie du vivant de Bartók et son interprétation passe pour une rareté même de nos jours.

Il n'est pas douteux que la promesse d'un chœur très professionnel avait débloqué le talent de Bartók qui a donné libre cours à son imagination quant aux harmonies et aux dissonances. Seul le mouvement n° IV est à quatre parties, les autres divisent les chanteurs en huit parties, le n° III ayant nettement une structure à deux chœurs. Allant de pair avec une polyphonie soigneusement élaborée, cette structure classe les *Chansons populaires hongroises* parmi les descendants lointains, du XXe siècle, des motets de

Németh István és Bartók • István Németh and Bartók

Bach, bien que naturellement, le langage musical et la conception des morceaux de Bartók soient radicalement différents. Chacun des chants folk-

loriques servant d'épigraphe à un mouvement respectif de cette composition est un morceau spécifique publié également dans son livre intitulé *La Chanson populaire hongroise*. Les deux premiers des quatre mouvements (1 – « Le prisonnier », 2 – « L'errant ») sont d'un tempo *Parlando rubato*, les deux derniers (3 – « Trouver un mari », 4 – « Chanson d'amour ») étant Allegro.

Chansons populaires sicules, pour chœur d'hommes

Bartók a publié son dernier arrangement choral de chant folklorique phrasé en partie 1 et partie 2. Les deux passages diffèrent également quant à leur style : les n°s 1 et 2 sont des compositions à six parties, les n°s 3 à 6 comportant quatre parties, tandis que l'ensemble de l'œuvre est *attacca*, c'est-à-dire à chanter d'affilée. D'une structure moins complexe, le second passage du morceau a été écrit en novembre 1932 sur une demande suisse. Intitulée « Trois chansons gaies (Chants folkloriques sicules hongrois de Transylvanie) », cette forme contenant trois chants folkloriques (de par une reprise, en fait à quatre passages) a été publiée dans un *Liederbuch* suisse. Lorsque István Németh, dirigeant du chœur d'hommes de Bratislava ayant pris entre-temps le nom de « Société chorale Béla Bartók » a demandé un nouveau morceau à son maître, celui-ci a composé deux mouvements plus soigneusement élaborés précédant ceux existants et a dédié l'œuvre entière à « *István Németh et à la société chorale B. B.* ». Connu désormais sur le plan international et auteur d'œuvres orchestrales d'un succès retentissant, Bartók a été déçu par le rejet de ce morceau choral par sa maison d'éditions, Universal Edition, qui n'y voyait pas d'espoir de

profit. En 1938, la maison d'éditions Magyar Kórus [Chœur hongrois] a fini par publier cette composition chorale de Bartók rappelant quelque peu ses rhapsodies par sa forme à deux passages, lent et rapide.

Des temps passés, pour chœur d'hommes

Cette musique a été composée « sur les textes remaniés de chansons populaires et d'autres vieilles chansons » comme l'indique Bartók sur la page titre de l'édition chez Magyar Kórus, parue pour Noël 1936. Éminent maître hongrois du genre, Zoltán Kodály avait encouragé Bartók à écrire des œuvres chorales depuis le milieu des années 1920. L'impulsion est néanmoins due à une circonstance extérieure. En automne 1934, Bartók s'est fait muter de l'Académie de musique où il enseignait le piano à l'Académie des sciences de Hongrie pour pouvoir consacrer tout son temps aux préparatifs des *Chants folkloriques hongrois, Recueil complet*. Une de ses tâches était d'étudier et de typographier des textes folkloriques, notamment des éditions du XIXe siècle publiant des textes de chants folkloriques sans mélodie. Magnifiques et riches en tournures archaïques, ces textes folkloriques l'ont inspiré à recueillir des strophes propres à la composition qu'il a rédigées et stylisées lui-même. Il a écrit la plus grande partie des morceaux pour chœurs d'enfants et de femmes, mais l'élan de la composition l'a emporté et il a aussi composé un morceau de trois mouvements longs et vraiment difficiles pour chœur d'hommes. En 1935, une

année après la conception du quatuor à cordes n°5, Bartók a composé *Des temps passés* avec une ambition non moins grande que ses partitions de musique de chambre instrumentale. La première partielle du morceau a eu lieu au printemps 1937 à Kecskemét, alors que la pièce intégrale, difficile, a été présentée à Budapest par le chœur de Béla Endre.

Des temps passés sont une sorte de cantate paysanne, mais non pas du type du XVIIIe siècle. C'est l'aveu le plus personnel de Bartók de l'admiration qu'il éprouvait pour les simples villageois. Les deux mouvements extrêmes contiennent des vues philosophiques opposées : « Nul n'est plus malheureux que le paysan » qui fait vivre ceux qui le parasitent en souffrant et suant (mouvement n°I), mais « Nul n'est plus heureux que le paysan » car il fait vivre les seigneurs, fabrique lui-même ses instruments et n'a pas besoin de livre pour apprendre la musique (mouvement n°III). La pièce centrale est un scherzando amer: le seigneur donne du bâton en échange pour le pain. Dans cette musique à développement fortement polyphonique, chaque son est une composition originale, bien que chaque tournure mélodique évoque les chants folkloriques. Le degré de la sensibilité au texte et l'élaboration minutieuse de la déclamation sont uniques dans la musique vocale de Bartók. C'est un chef-d'œuvre pratiquement impossible à traduire dans une langue étrangère.

László Somfai
Traduit par Péter Barta

BÉLA BARTÓK

1. Vier slowakische Volkslieder , für gemischten Chor und Klavier (1916, BB 77, Sz 70)	5'36"
2. Slowakische Volkslieder , für Männerchor (1917, BB 78, Sz 69)	4'23"
3. Vier altungarische Volkslieder , für Männerchor (1910, rev.1926, BB 60, Sz 50)	3'53"
4. Ungarische Volkslieder , für gemischten Chor (1930, BB 99, Sz 93)	12'06"
5. Siebenbürgisch-ungarische Volkslieder , für Männerchor (1932–1933, BB 106, Sz 99)	10'14"
6. Aus vergangenen Zeiten, für Männerchor (1935, BB 112, Sz 104)	15'01"

ANHANG

7. Abend , für Männerchor (1903, BB 30, Sz 74)	4'02"
8. Zwei Rumänische Volkslieder , für Frauenchor (1909, BB 57, Sz 58)	1'17"
9. Vier altungarische Volkslieder , für Männerchor (Erste Fassung, 1910)	3'35"

CHOR DER SLOWAKISCHEN PHILHARMONIE (1, 2)

Chorleiter: **Jozef CHABROŇ**

Krisztián KOCSIS (Klavier, 1)

CHOR DER UNGARISCHEN NATIONALPHILHARMONIE

Chorleiter: **Mátyás ANTAL**

Solist: **Sándor BOROS** (Tenor, 5)

Dirigent:

Zoltán KOCSIS

Bedauerlicherweise gehören Béla Bartóks Chorwerke nicht zu seinen weltweit bekannten Kompositionen. Die meisten dieser Werke sind entweder Volksliedbearbeitungen oder liegen ihnen Texte aus der ungarischen, slowakischen und rumänischen Volksdichtung zugrunde. Leider kann diese Volkspoesie in keine Weltsprache so übertragen werden, dass die Übersetzung ihre poetische Schönheit, ihre Atmosphäre und alle Nuancen der ursprünglichen Bedeutungen wahrt. Obendrein sind die Noten mehrerer dieser Chorkompositionen kaum zugänglich, sodass manche schwierigere Werke selbst in Ungarn selten aufgeführt werden.

Sieht man von den in Koesslers Komponistenklasse für Chor geschriebenen Stilübungen ab, dann komponierte Bartók insgesamt 56 kürzere und längere Werke für Chor. Darunter stellen die 27 zwei- und dreistimmige Chöre a cappella für Kinder- und Frauenchor eine wahre Anthologie dar und werden in der vorliegenden Serie auch separat veröffentlicht (CD 23). Die Mehrzahl der Chorkompositionen wurden in Bartóks Leben publiziert, aber das Werk *Abend für Männerchor* blieb ungedruckt, und die *Zwei rumänische Volkslieder* für Frauenchor hat er als Rohfassung aufbewahrt, obwohl sie wunderbare Miniature sind.

POSTHUM KOMPOSITIONEN

- 1903 *Abend*, für Männerchor
(nach einem dichterischen Text)
1909 *Zwei Rumänische Volkslieder*, für Frauenchor

VERÖFFENTLICHTE KOMPOSITIONEN

- 1910 *Vier altungarische Volkslieder*, für Männerchor
1916 *Vier slowakische Volkslieder*,
für gemischten Chor und Klavier

- 1917 *Slowakische Volkslieder*, für Männerchor
1930 *Ungarische Volkslieder*, für gemischten Chor
1932–1933 *Siebenbürgisch-ungarische Volkslieder*,
für Männerchor
1935–1936 27 zwei- und dreistimmige Chöre
a cappella, für Kinder- und Frauenchor
(nach folkloristischen Texten)
1935 *Aus vergangenen Zeiten*, für Männerchor
(nach folkloristischen Texten)

Was durfte Béla Bartók veranlasst haben, für Chor zu komponieren, obwohl er keine entscheidenden Erlebnisse mit Singen im Chor hatte (als Schüler hat er in der Kirche eher die Orgel gespielt), und auch im Kreise der Familie selten mitsang, wenn andere ein Lied angestimmt haben? Seine Chorkompositionen sind in erster Linie Auftragswerke. In den Aufträgen wurden meistens keine Vorgaben gemacht, er hatte also in der Gestaltung der Kompositionen freie Hand. Die Mehrzahl seiner Chorwerke, in denen er Volkslieder bearbeitete, gehen ebenfalls auf Aufträge zurück: Die Urform der *Vier altungarischen Volkslieder* entstand für die Szegedi Dalárda (Liedertafel Szeged), die *Vier slowakischen Volkslieder* für Emil Lichtenberg sowie seinen Budapester Chor, und die *Siebenbürgisch-ungarischen Volkslieder* für den Bartók Béla Dalegyesület (Béla-Bartók-Sängerverein) in Bratislava. Die *Slowakischen Volkslieder* für Männerchor komponierte Bartók für ein Festkonzert zu Ehren der multinationalen k.u.k. Armee. Unter den für ihn wichtigeren Chorwerken arbeitete Bartók auch an der schwierigen und kühnen Komposition *Ungarische Volkslieder* für gemischten Chor (1930) erst, als er den Auftrag schon in der Hand hatte. Die 27 zwei-

und dreistimmige Chöre a cappella für Kinder- und Frauenchor sowie die parallel zu ihnen entstandene Komposition *Aus vergangenen Zeiten* sind zwar keine Auftragswerke, aber sie verdanken ihre Entstehung jedoch vornehmlich Zoltán Kodály's Anregungen.

Abend, für Männerchor

Hierbei handelt es sich um einen Grenzfall zwischen einer echten Komposition bzw. einem zu Studienzwecken komponierten Werk, mit dem der Beweis für die Aneignung der traditionellen Schreibweise für Männerchor im Liedertafelstil erbracht werden sollte. Das gleiche Gedicht von Kálmán Harsányi (1874–1929) wurde von Bartók auch als Lied vertont (CD 21). Das Lied war eigentlich eine Komposition für private Zwecke, nämlich für den Kreis der Freunde gedacht, aber mit dem Chor mit der Datierung *Budapest, April 1903* hatte er noch größere Pläne. Ursprünglich soll Bartók dieses Chorwerk für sein Diplomkonzert geschrieben haben, dann schickte er es im Herbst 1903 zu einem Preisausschreiben für Männerchöre ein, hatte aber nichts gewonnen. Angesichts des Erfolgs der symphonischen Dichtung *Kossuth* und seiner schnellen künstlerischen Reifung war Bartók bald über die Komposition *Abend* hinaus, und sie verschwand in der Schublade seines Schreibtisches. Er hat es in keinem Verzeichnis seiner Werke angeführt. Die Komposition blieb bis 1964, bis Denijs Dille sie herausgab, unbekannt.

Zwei rumänische Volkslieder, für Frauenchor

Nach Bartóks erster Sammlungsreise, auf der er die rumänische Volksmusik entdeckt hatte, entstanden zwei kurze Stücke, die zu Bartóks ersten

Bearbeitungen rumänischer Volksmusik gehören. Die von zwei 18-jährigen Mädchen gesungenen Melodien nahm er im Juli 1909 in Gyalány (heute Delani, Rumänien) im Komitat Bihar mit seinem Phonograph auf. Mit der Bearbeitung für Frauenstimmen wollte Bartók das ursprüngliche Klangerlebnis des Vortrags durch zwei junge Bäuerinnen bewahren. Der unter den aufgehobenen Manuskripten gefundene Entwurf trägt keine Jahreszahl, keinen Titel, und es ist auch nicht bekannt, ob die Komposition nicht vielleicht als Teil eines geplanten längeren Werkes konzipiert wurde. Die zwei Sätze stellen aber auch in dieser Form eine ansprechende Hochzeitsszene dar, besonders das erste Volkslied, das ein Hochzeitslied ist („Wenn die Braut zur Kirche geführt wird“). Die Komposition ist bis heute nicht veröffentlicht worden.

Vier altungarische Volkslieder, für Männerchor

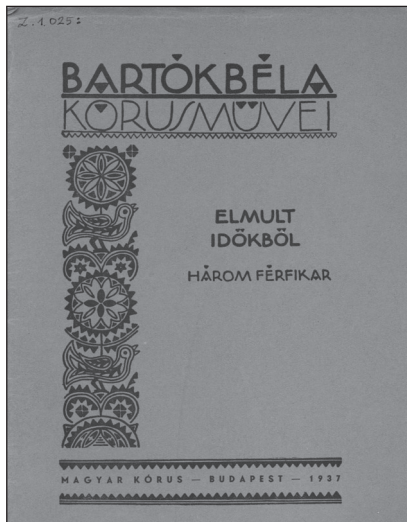
Diese Komposition, die die Traditionen des Männerchors pflegt, liegt in zwei Fassungen vor. Die erste ist, wie Bartók das Stück 1910 schnell als Gelegenheitskomposition für einen Chor aus Szeged und ohne ausführliche Eintragung der Vortragsbezeichnungen komponiert hat. (Auch diese Urform der Komposition wurde auf der vorliegenden CD eingespielt.) Die Uraufführung fand am 13. Mai 1911 im Szegeder Theater im Rahmen eines Jubiläumskonzertes zum 100. Geburtstag von Ferenc Liszt statt, Péter König dirigierte die Szegedi Dalárda (Liedertafel Szeged). Die zweite Fassung entstand sechzehn Jahre später. Bartóks ehemaliger Klavierstudent István Németh bat seinen Meister um eine Komposition für den von ihm geleiteten Männerchor des Vereins Toldy-kör in Bratislava. Die Hoffnung auf eine mehr-

sprachige Veröffentlichung bei der Universal Edition und einen internationalen Vertrieb veranlasste Bartók, sein noch unveröffentlichtes Chorwerk umzuarbeiten, obwohl er in dieser Zeit die volksmusikalischen Quellen bereits nach anderen Prinzipien bearbeitete. Die Aufführung der neuen Fassung fand am 21. November 1926 im Redoutensaal in Bratislava statt.

In der ersten Fassung hat Bartók, der Folklorist und Komponist, seine Funktion exakt angegeben, indem er den Titel ergänzte: „gesammelt, zusammengestellt und gesetzt von Béla Bartók“. Die umgearbeitete Fassung wurde 1928 veröffentlicht. Das Titelblatt hob lediglich den Ursprung der Melodien hervor. „I./II Aus dem Komitat Csík / III. Aus Nagymegyér, Komitat Komárom / IV Aus Transdanubien.“ Die vier Sätze mit immer schnellerem Tempo ergeben eine effektvolle Serie: *Parlando* – *Andante*, *leggero* – *Allegretto* – *Allegro*.

Vier slowakische Volkslieder, für gemischten Chor und Klavier

Die Vier slowakischen Volkslieder sind die persönlichste Chorkomposition Bartóks auf der Basis von Volksliedern, zu der er zwar auch von außen Anregungen erhielt, aber – so vermutet man – zumindest die ersten beiden Sätze dürften einem inneren Antrieb entsprungen sein. Diese beiden besonders schönen slowakischen Volkslieder hat Bartók 1915 mit seinem Phonograph aufgezeichnet, wie sie von Bauernmädchen bzw. Bäuerinnen im Komitat Zólyom gesungen wurden. Während der Reise hat sich Bartók in Klára Gombossy, die junge Tochter eines Försters im Komitat Zólyom, verliebt, seine Ehe ist fast in die Brüche gegangen, aber er hat in dieser Zeit

Elmult időköl, az elsőkiadás borítója
The first edition of From Olden Times

zahlreiche Werke komponiert. Die ersten beiden Sätze bilden eine Art Einheit aus einem *Lamento* und einer *Pastorale* (der Klavierpart erinnert an einen barocken Kontinuopart): im ersten nimmt die Braut Abschied von der Mutter, und darauf folgt die Ankunft auf der blumenübersäten Almwiese.

Im Laufe des Jahres 1916 bat Emil Lichtenberg, Kapellmeister der Budapester Oper und Spezialist für Renaissance- und Barockmusik, Bartók

um eine neue Komposition, die im Rahmen eines Benefizkonzerts am 5. Januar 1917 aufgeführt werden sollte. Auf dem Programmzettel hob Bartók die Funktion der bearbeiteten Volkslieder hervor: *Slowakische Volkslieder*: a) *Hochzeitslied*. b) *Heuernte-Lied*. c) *Tanzlied*. d) *Tanzlied*. Im dritten Lied der schließlich viersätzig gewordenen Komposition bearbeitet Bartók eine Melodie in der für die slowakische Volksmusik typischen lydischen Tonart, und im letzten Satz ein Dudelsack-Lied. Bei der Uraufführung wurden die Lieder mit ungarischem Text gesungen, die Übersetzungen wurden von Klára Gombossy Freundin, Wanda Gleiman, besorgt. Für Bartók aber, der im Umgang mit der Volksmusik äußerste Konsequenz walten ließ, bildete der slowakische Originaltext die Grundlage der Komposition, obwohl er die Übersetzungen im Interesse des Verständnisses von Inhalt und Charakter der Volkslieder für unerlässlich hielt. Die in der Universal Edition veröffentlichte Ausgabe bringt die Texte in folgender Reihenfolge: slowakisch, englisch, deutsch und ungarisch.

Slowakische Volkslieder, für Männerchor

Nach Zeugnis des dreisprachigen Titelblattes der Notenausgabe *Slovácke ľudové piesne / Tót népdalok / Slovakische Volkslieder vierstimmiger Männerchor a cappella* ist das Werk eine Gelegenheitskomposition par excellence. Mittendrin im ersten Weltkrieg wurden Bartók und Kodály vom österreichischen Musiker Dr. Bernhard Paumgartner im Auftrag der Musikabteilung des k.u.k. Kriegsministeriums ersucht, in den Kasernen Soldatenlieder zu sammeln. Im Sommer 1917 wurde Bartók beauftragt, am Zustandekommen eines großen Konzerts mitzuarbeiten, in dessen Rah-

men die Musik der k.u.k. Armee vorgestellt werden sollte. Bartók dachte sofort auch an die Minderheiten im damaligen Ungarn und schlug neben Bearbeitungen ungarischer Soldatenlieder auch ein Orchesterstück mit Bearbeitungen rumänischer Volkstänze und eine Chorkomposition, in der slowakische Volkslieder bearbeitet wurden, vor. Mitte September arbeitete er bereits an einer Komposition für Männerchor, in der drei-vier slowakische Soldatenlieder bearbeitet werden sollten. Mit der Uraufführung am 12. Januar 1918 in Wien war Bartók sehr zufrieden, die Lieder „wurden vom Wiener »Männergesangsverein« großartig vorgetragen (selbstverständlich mit einem ins Deutsche übertragenen Text)“ – schrieb er an seinen rumänischen Freund, bei dem er sich auch entschuldigte, weil die für die Veranstaltung verantwortlichen Generäle in ihrem Verständnis des Dualismus der Donaumonarchie dafür gesorgt haben, dass „nur die deutsche und ungarische Sprache erlaubt“ waren.

Die *parlando*-Melodie, die er im ersten und vierten Satz der fünfteiligen Komposition bearbeitete, notierte Bartók 1915, wie er eine alte Bäuerin aus dem Komitat Zólyom sie singen hörte. Und dieses Lied gehörte zu seinen Lieblingsbeispielen, wenn er in seinen Vorträgen die Inspiration der modernen Musik durch die Bauernmusik seinen Hörern vorstellen wollte. Die drei weiteren Volkslieder (II. – III. und V. Satz) sind echte Soldatenlieder.

Ungarische Volkslieder, für gemischten Chor

Dieses Werk ist Bartóks großartigste, kühnste und schwierigste Chorkomposition, die aus innerem Antrieb, aber auch auf Anregungen von außen entstanden ist. Wie er gesetzt wurde, ver-

rät, dass der Komponist sich bereits mit der Schreibweise der *Cantata profana* (1930) auseinandersetzte. Die erste Anregung kam von außen. 1927 gastierte Bartók in Stuttgart, und der Leiter eines dortigen Madrigalensembles Hugo Holle bat ihn um eine Chorkomposition a cappella. Bartók konnte davon ausgehen, dass er diesmal auf keine technischen Schwierigkeiten Rücksicht nehmen müsse. Die Partitur lag im Mai 1930 fertig vor, und da begann erst das mehrere Monate dauernde Tauziehen um die deutsche Übersetzung der Liedtexte, auf der der Verlag und Komponist gleichermaßen bestanden. Die textnahe Prosäübersetzung der Liedtexte ins Deutsche hat Bartók selbst erstellt. Aus dieser Prosafassung erarbeitete dann Bence Szabolcsi eine der Musik angepasste und reimende deutsche Variante, die aber von R. St. Hoffmann, dem Übersetzer der Universal Edition, völlig umgearbeitet wurde. Die Uraufführung fand 1931 in Deutschland statt, bei der Bartók nicht anwesend war. Für 1935 plante man eine Aufführung der Komposition bei einem anspruchsvollen Komponistenabend Bartóks in Amsterdam, aber der dortige Chor war nicht im Stande, das schwierige Werk einzustudieren. Auch das Heimatland des Komponisten kann sich nicht rühmen, denn Zoltán Vásárhelyi, der sich stets für Bartóks Chorkompositionen einsetzte, sah sich gezwungen, nicht die vollständige Komposition am 11. Mai 1936 mit dem Chor der Stadt Kecskemét aufzuführen, da der Chor den ersten Satz nicht sauber intonieren konnte. In Bartóks Leben erklang das vollständige Werk kein einziges Mal in Ungarn, und es kommt auch heute noch höchst selten zur Aufführung. Zweifelsohne haben die in Aussicht gestellten

Möglichkeiten eines Berufschors Bartók beflügelt, der seiner Phantasie in Bezug auf Harmonien und Dissonanzen freien Lauf ließ. Allein der IV. Satz ist vierstimmig, die übrigen Sätze sind achtsimmig, und der III. Satz trägt ausgesprochen die Züge einer zweichörigen Komposition. All diese Tatsachen sowie die kunstvolle polyphone Ausführung des Werks lassen die Ungarischen Volkslieder als einen späten Nachfahren von J. S. Bachs Motetten aus dem 20. Jahrhundert erscheinen, obwohl ihre musikalische Sprache und ihre Konzeption eine grundlegend andere ist. Jedes der Volkslieder, die auch als Motto der einzelnen Sätze fungieren, ist in seiner Individualität etwas ganz besonderes, und wurde von Bartók auch in seinem Buch *Das ungarische Volkslied* veröffentlicht. Die Tempovorschrift der ersten beiden Lieder (1. Der Gefangene; 2. Heimatlos) ist *Parlando rubato*, die der beiden letzten (3. Mutter, einen Mann!; 4. Liebeslied) *Allegro*.

Siebenbürgisch–ungarische Volkslieder, für Männerchor

Seine letzten Volksliedbearbeitungen für Chor legte Bartók in zwei Teilen vor: I^{ma} parte und 2da parte. Die zwei Teile unterscheiden sich auch in ihrem Stil: Nr.1–2 sind sechsstimmige, Nr.3–6 vierstimmige Kompositionen, aber die Lieder sollen *attacca*, also jeweils gleich im Anschluss hintereinander gesungen werden. Den zweiten, einfacher gesetzten Teil komponierte Bartók im November 1932 aufgrund eines Auftrags aus der Schweiz, der in einem dort herausgegebenen *Liederbuch* unter dem Titel *3 lustige Lieder (Szekler–ungarische Volkslieder aus Siebenbürgen)* auch erschienen ist. (Aufgrund der Wieder-

kehr eines der Lieder kann man eigentlich von einer vierteiligen Form sprechen.) Als István Németh, der Leiter des sich nun „Bartók Béla Dalegyesület“ (Gesangsverein Béla Bartók) nennenden Männerchors in Bratislava, seinen Meister um eine neue Komposition bat, schrieb Bartók zwei weitere und anspruchsvollere Sätze, die er den vorhandenen voranstellte. Das ganze Werk widmete er dann „*István Németh und dem Gesangsverein B.B. zugeeignet*“ Den in dieser Zeit schon weltberühmten Komponisten mehrerer Instrumentalwerke, die überall in der Welt einen durchschlagenden Erfolg gehabt haben, verstimmt es sehr, dass die Universal Edition dieses Werk wegen fehlender Aussichten auf kommerziellen Erfolg nicht in ihr Programm aufnahm. Diese mit ihrer zweiteiligen, aus einem langsamen und einem schnellen Teil bestehenden und somit gewissermaßen die Form der Rhapsodien aufgreifende Chorkomposition Bartóks erschien schließlich im Musikverlag Magyar Kórus.

Aus vergangenen Zeiten, für Männerchor

Der Komposition liegt eine „Bearbeitung alter Volkslieder- und Kunstlieder-Texte“ zugrunde, wie Bartók auf dem Titelblatt der zu Weihnachten 1936 im Musikverlag Magyar Kórus erschienenen Komposition vermerkt. Bartók wurde vom herausragenden Chorkomponisten Zoltán Kodály seit Mitte der 1920-er Jahre immer wieder angestachelt, Chorwerke zu komponieren. Der entscheidende Schub hierzu ergab sich erst, als Bartók sich im Herbst 1934 von der Musikakademie zur Ungarischen Akademie der Wissenschaften versetzen ließ, damit er sich ganz der Vorbereitung der Gesamtausgabe der un-

garischen Volkslieder (*Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye*) widmen kann. Es gehörte u. a. zu seinen Aufgaben, Volksliedtexte zu analysieren und zu typologisieren, und hierzu galt es auch Publikationen aus dem 19. Jahrhundert heranzuziehen, in denen die Texte ohne Noten veröffentlicht wurden. Diese wunderschönen und an alten Wendungen reichen folkloristischen Texte regten seine Phantasie an, und er begann die zur Vertonung geeigneten Strophen zu sammeln, die er dann später selber bearbeitete und stilisierte. Die Mehrzahl der Kompositionen schrieb er für Kinder- bzw. Frauenchor, aber gepackt von der Begeisterung für diese Arbeit komponierte er auch ein längeres und ausgesprochen schweres Stück mit drei Sätzen für Männerchor. Ein Jahr nach dem Streichquartett Nr. 5 arbeitete er 1935 an dem Chorwerk *Aus vergangenen Zeiten* mit dem gleichen Ehrgeiz wie an seinen kammermusikalischen Partituren. Im Frühjahr 1937 fand die Uraufführung eines Teils der Komposition in Kecskemét, dann die des ganzen Werks in Budapest statt, wo ein von Béla Endre geleiteter Chor die schwierige Partitur einstudiert hatte.

Aus vergangenen Zeiten ist eine Art Bauernkantate, jedoch nicht im Stil einer musikalischen Idylle aus dem 18. Jahrhundert. Sie ist Bartóks persönlichstes Bekenntnis, in dem er seiner Bewunderung der einfachen Dorfleute Ausdruck verleiht. Die beiden Ecksätze bilden ein philosophisches Gegensatzpaar: „Niemand ist unglücklicher als der Bauer“, der sein Leben lang nur schufteten muss, damit die Schmarotzer es gut haben (I. Satz); aber: „Niemand ist glücklicher als der Bauer“, denn er sorgt für den Unterhalt der Herrschaften, fertigt seine Werkzeuge selber an und lernt die Musik nicht nach Noten (III. Satz).

Das mittlere Stück ist ein bitteres Scherzando: vom Gutsherrn wird der Bauer für das Brot mit Schlägen entlohnt. Ein jeder Ton in diesem recht polyphon gehaltenen Teil ist eine Originalkomposition Bartóks, wobei unzählige Melodiewendungen an die echten Volkslieder erinnern. Unter Bartóks vokalen Kompositionen gibt es

keine zweite, in der Text und Musik in so hohem Grad harmonieren würden, in dem die Deklamation so kunstvoll ausgearbeitet worden wäre. Ein Meisterwerk, das sich deshalb wohl in keine Fremdsprache zufriedenstellend übersetzen lässt!

László Somfai

Übersetzung von *Péter Zalán*

A kecskeméti „Éneklő Alföld” hangversenye (1937. április 18.): az ülő sorban balról: Lányi Viktor zenekritikus, Vásárhelyi Zoltán karnagy, Sergio Failoni karmester, Bartók, Issay Dobrowen karmester, Tóth Aladár zenekritikus, Jemnitz Sándor zeneszerző-zenekritikus
 Festival concert in Kecskemét (18 April 1937); seated from left: music critic Viktor Lányi, chorus conductor Zoltán Vásárhelyi, conductor Sergio Failoni, Bartók, conductor Issay Dobrowen, music critic Aladár Tóth, music critic and composer Sándor Jemnitz

Bartók Béla kórusművei sajnálatos módon nem tartoznak világszerte ismert kompozíciói közé. E művek zöme népdalfeldolgozás vagy népi szövegek nyomán készült, s a magyar, szlovák, román népköltészetet szinte lehetetlen úgy lefordítani világnyelvekre, hogy szépségük, eredeti jelentésük, hangulatuk változatlan maradjon. Mellesleg Bartók több kórusművének kottája hozzáférhetetlen, némelyik nehezebb kórusának előadása Magyarországon is ritkaság számba megy. Figyelemmel kívül hagyva a zeneakadémiai tanulmányok keretében Koessler osztályában kórusra fogalmazott stílusgyakorlatokat, Bartók összesen 56 rövidebb-hosszabb tételt írt kórusra; közülük a 27 gyermek- és nőikar antológiányi sorozat, amely kiadásunkban külön lemezen jelenik meg (23. CD). Kórusai többségét Bartók megjelentette, a korai stílusát reprezentáló férfikari *Est* azonban kiadatlan maradt, a *Két román népdal* pedig, bár remek miniatűr munka, nyers fogalmazványként őrizte.

POSZTUMUSZ MŰVEK

1903	<i>Est, férfikarra</i> (költői szövegre)
1909	<i>Két román népdal, nőikarra</i>

KIADOTT KOMPOZÍCIÓK

1910	<i>Négy régi magyar népdal, férfikarra</i>
1916	<i>Négy tót népdal, vegyeskarra zongorakísérettel</i>
1917	<i>Tót népdalok, férfikarra</i>
1930	<i>Magyar népdalok, vegyeskarra</i>
1932–1933	<i>Székely népdalok, férfikarra</i>
1935	Gyermek- és nőikarok (népi szövegek nyomán)
1935–1936	<i>Elmúlt időkől, férfikarra</i> (népi szövegek nyomán)

Mi motiválta kórusművek írására Bartókot, akinek nem voltak meghatározó karéneklési élményei (iskolásként inkább orgonált a templomban), s aki családi körben is ritkán énekelt? Ebben a műfajban elsősorban külső felkérésre komponált. A felkérések általában semmit nem kötöttek meg, ő maga döntötte el, végül milyen kompozíciót ír. Felkérésnek köszönhető népdalfeldolgozó kórusműveinek zöme: a *Négy régi magyar népdal* ősfőmája a Szegedi Dalárdának készült, a *Négy tót népdal* Lichtenberg Emilnek és budapesti énekeiseinek, a *Székely népdalok* a pozsonyi Bartók Béla Dalegesületnek. A férfikari *Tót népdalokat* egy, a többnemzetiségű császári és királyi hadsereget ünnepelő hangversenyre írta. A számára fontosabb karművek közül a nehéz és merész vegyeskari *Magyar népdalok* (1930) írását is felkérés nyomán vette tervbe Bartók. Habár nem közvetlenül megrendelésre keletkezett, Kodály ösztönzésének köszönhető a 27 gyermek- és nőikar megírása, s e sorozat társdarabjaként az *Elmúlt időkől*.

Est, férfikarra

Határeset zeneszerzési tanulmány – a hagyományos férfikari Liedertafel stílus elsajátításának tanúsítása – és valódi kompozíció között. Ugyanezt a Harsányi Kálmán (1874–1929) verset 1903-ban dalként is megzenésítette Bartók (21. CD). A dalváltozat baráti körének szánt magánkompozíció, a *Budapest, 1903. ápr.* datálású kórusral azonban komolyabb tervei voltak. Eredetileg valószínűleg diplomahangversenyére szánta, majd 1903 őszén egy férfikari művek komponálására kiírt pályázaton vett részt vele – eredménytelenül. Az 1904. január 13-án bemutatott *Kossuth* sikere és stílusának gyors művészi

érelődése következtében az *Est* Bartók számára túlhaladott darabbá vált, íróasztalfiókba került, egyetlen műlistában sem említette meg. Denijs Dille 1964-es kiadásáig ismeretlen volt.

Két román népdal, nőikarra

Bartók legelső román népdalfeldolgozásai közül való, az erdélyi román népzene felfedezéséért első gyűjtőútját követően keletkezett két rövid darab. A dallamokat 1909 júliusában, Bihar megyében, Gyalányban fonografálta, két 18 éves lány előadásában, és azzal, hogy női hangokra írta a feldolgozást, a paraszti előadás eredeti hangzásának élményét is meg akarta őrizni. A félretett kéziratai között talált fogalmazványon nincs évszám, nincs cím, sőt azt sem tudjuk, vajon egy tervezett hosszabb kompozíció része-e. Mindenesetre a két tétel ebben a formájában is megkapó menyegzői jelenet, különösen az első népdal, egy lakodalmi ének („Amikor a menyasszonyt a templomba viszik”). A mű máig kiadatlan.

Négy régi magyar népdal, férfikarra

Ez az amatőr férfikarok repertoárjának hagyományába remekül illő kompozíció két változatban ismert. Az első: ahogyan 1910-ben egy szegedi kórus számára sebtében megírta Bartók, alkalmi darabként, az előadási jelek részletes kidolgozása nélkül (ez az ősfoma is meghallgatható lemezünkön). Bemutatója egy Liszt centenáriumi hangverseny keretében a szegedi színházban volt 1911. május 13-án, a Szegedi Dalárdát König Péter vezényelte. A mű második változata tizenhat évvel később készült. Volt zongorista tanítványa, Németh István, a pozsonyi Toldy-kör férfikar karnagya kért művet mesterétől. Az Universal Edition többnyelvű ki-

dása és a nemzetközi terjesztés reménye is arra ösztönözte Bartókot, hogy átdolgozza, rendbe tegye még kiadatlan kórusművét, habár ekkoriban már teljesen más szellemben használt népzenei forrásokat. Az átdolgozott forma bemutatója 1926. november 21-én a pozsonyi Vigadóban volt.

Az első verzióban, a népzene kutató-zeneszerző szerepét szabatosan jelölve, a címhez hozzátette: „Gyűjtötte, összeállította és megharmónizálta Bartók Béla”. Az átdolgozott forma 1928-ban megjelent kottájának címlapján a dallamok eredetét emelte ki: „I./II. Csík vármegyéből / III. Nagymegyerről, Komárom vm. / IV. Dunántúlról”. A négy tétel gyorsuló tempójú darabokból alkot hatásos sorozatot: *Parlando – Andante, leggero – Allegretto – Allegro*.

Négy tót népdal, vegyeskarra zongorakísérettel Kompozícióinak magyar nyelvű címében és tudományosan dolgozataiban, nyomtatásban is, Bartók általában nem a szlovák, hanem a tót szót használta. Ebben semmiféle lenéző szándék nem volt, az 1910-es években ez természetesnek számított. Az 1945 utáni magyarországi kiadások és műlisták politikailag érthető okokból, de önkényesen szerkesztették át az eredeti címeket, például a *Négy tót népdalt Négy szlovák népdalra*.

A *Négy tót népdal* Bartók egyik legszemélyesebb népdal-alapú kórusműve, s bár volt külső ösztönzés a négytétel kompozíció megírására, azt gyanítjuk, hogy legalábbis I–II. tétel belső készletéből fakadt. Ezt a két különösen szép szlovák népdalt Zolyom megyei parasztlányok-asszonyok éneklésében vette fonográfra 1915-ben Bartók. A gyűjtőt során beleszeretett egy Zó-

lyom megyei erdész fiatal lányába, Gombossy Klárába; családi élete majdnem zátonyra futott, kompozíciós termése azonban megszorodott. A kórusmű két nyitó darabja egyfajta *lamento* és *pastoral* tételpárt formáz (a zongoraszólam a barokk kontinuu szerepét idézi fel): a menyasszony búcsúja szülőanyjától, amit a havasi legelő virágos rétére való megérkezés követ.

Valamikor 1916-ban Lichtenberg Emil, a budapesti Operaház kamagya, a reneszánsz és barokk zene specialistája felkérte Bartókat egy 1917. január 5-i jótékonyági koncertjükön megszólaló új mű írására. A bemutató műsorlapján Bartók a tételek alapjául szolgáló népdalok funkcióját emelte ki: *Tót népdalok. a/ Lakodalmas. b/ Szénagyűjtéskor énekelt dal. c/ Táncdal. d/ Táncdal.* A négytételre kerekedett forma harmadik darabja a szlovák népzeneire jellemző líd hangsorú dallamot dolgoz fel, az utolsó tétel dudanóta. Az ősbemutatón magyar szöveggel hangzott fel a mű, a fordítást Gombossy Klára barátja, Gleiman Wanda készítette Bartóknak. A népzenevel kapcsolatban hajlíthatatlanul következetes Bartók számára azonban – jöllehet a fordításokat a népdalok tartalmának és karakterének megértése érdekében elengedhetetlenül fontosnak tartotta – az eredeti szlovák szöveg volt a kompozíció alapnyelve. Az Universal Edition kiadásban a nyelvek sorrendje: szlovák, angol, német, magyar.

Tót népdalok, férfikarra

A kottakiadás háromnyelvű címlapja szerint *Slováké ludové piesně / Tót népdalok / Slavakische Volkslieder, vierstimmiger Männerchor a cappella* par excellence alkalmasszülte kompozíció. Az I. világháború javában dült, amikor

1916–1917-ben a császári és királyi hadügyminisztérium zenei központjának megbízásából, Dr. Bernhard Paumgartner osztrák muzsikuss felkérésére Bartók és Kodály katonadalokat gyűjtött laktanyákban. Majd 1917 nyarán megbízták Bartókat, hogy működjön közre egy nagyszabású koncert megszervezésében, amely bemutatja a monarchia hadseregének zenéjét. Bartók nyomban gondolt az akkori Magyarország kisebbségeire, és magyar feldolgozások mellett román népi táncokon alapuló zenekari darabot, valamint szlovák népdalokra írt kórusművet javasolt. Szeptember közepén már dolgozott is egy három–négy szlovák katonadalt felölő férfikari kompozíción. Az 1918. január 12-i bécsi hangversenyen Bartók megelégedésére „a tót népdalokat (férfikarra) nagyszerűen adta elő a bécsi „Männergesangsvereine” (persze németre fordított szöveggel)”, amint román barátjának írta Bartók, mentegetőzve, hogy a rendező generálisok dualizmus-felfogása következtében „csupán német és magyar nyelv volt engedélyezve”.

Az öt tétel közül az I. és IV. alapjául szolgáló lassabb, parlando dallamot egy Zólyom megyei idős asszonytól gyűjtötte Bartók 1915-ben, és kedves példáinak egyike volt azokban az előadásokban, amelyekben a paraszzenétől kapott modernzenei ösztönzéseket illusztrálta hallgatóságának. A három további népdal (II–III., V. tétel) valódi katonadal.

Magyar népdalok, vegyeskarra

Bartók parasztdallamokra épült legnagyobb, legmerészebb, az előadás szempontjából legnehezebb kóruskompozíciója, a *Magyar népdalok* mögött belső és külső ösztönzések egyaránt feltehetőek. Fogalmazásából sugárzik, hogy szer-

zójét már a *Cantata profana* (1930) kórus-stílusba foglalkoztatta. Az első készítését azonban kívülről érkezett. 1927-ben Stuttgartban koncertezett; egy ottani madrigálegyüttes karnagya, Hugo Holle a cappella művet kért tőle. Bartók bizton hihette, hogy az előadás technikai nehézségeivel ezúttal nem kell törődnie. 1930 májusára elkészült a partitúra, és kezdetét vette a hónapokon át tartó vesszőfutás a németre fordítással, amelyhez kiadója, de maga Bartók is ragaszkodott. Ő maga szövegű prózái német fordítást készített. Ebből alakította ki Szabolcsi Bence a zenéhez illeszthető rimes német változatot, amelyet azonban R. St. Hoffmann, az Universal Edition szakembere teljesen átdolgozott. 1931-ben volt a németországi ősbemutató, amelyet Bartók nem hallott. 1935-ben, Amszterdamban tervezték előadását egy igényes Bartók szerzői est keretében, de az ottani kórus nem tudta megatolni a nehéz művet. A zeneszerző hazája sem jeleskedett: kórusmuzsikájának egyik elkészíttette, Vásárhelyi Zoltán a Kecskeméti Városi Dalárda élén 1936. május 11-én csonka bemutatót kényszerült tartani, mert az I. tételt kórusa nem tudta tisztán elénekelni. Bartók életében egyszer sem szóltal meg a teljes más Magyarországon, s előadása napjainkban is kivétel számba megy.

Nem kétséges, hogy a professzionista kórus lehetőségének ígérete felszabadította Bartókot és a harmóniak–disszonanciák tekintetében ezúttal szabadjára engedte fantáziáját. Csak a IV. tétel 4-szólamú, a többi tétel 8 szólamra osztja az énekeseket, sőt a III. kimondottan kétkórusos szerkezetű. Mindez, s a mives polifon kidolgozás J. S. Bach motettáinak távoli, 20. századi leszármazottjai közé sorolja a *Magyar népdalokat*,

noha zenei nyelve és koncepciója természetesen gyökeresen eltérő. A kompozíció tételeinek motójaként szolgáló népdalok mindegyike különleges egyed, amelyeket *A magyar népdal* könyvében is közreadott. A négy tétel közül az első kettő (1. „A rab”; 2. „A bujdosó”) *Parlando rubato* tempójú, a két utolsó (3. „Az eladó lány”; 4. „Dal”) *Allegro*.

Székely népdalok, férfikarra

Kórusra írt utolsó népdalfeldolgozását Bartók 1. *parte* és 2. *parte* tagolásban adta közre. A két rész stílusában is eltérő: az 1–2. szám 6-szólamú, a 3–6. szám 4-szólamú letét, az egész kompozíció azonban *attacca*, azaz egyvégtében énekelendő. A mű egyszerűbb kidolgozású második felét 1932 novemberében svájci felkérésre írta. „Három vidám nóta (székely-magyar népdalok Erdélyből)” címmel egy ottani *Liederbuchban* meg is jelent ez a három népdalt tartalmazó (az egyik visszatérése folytatn tudajdonképpen négyrészes) forma. Majd amikor Németh István, az időközben magát Bartók Béla Dalegyesületté átkeresztelő pozsonyi férfikar vezetője új művet kért mesterétől, 1933 márciusáig két igényesebb kidolgozású tételt írt a meglévők elé és az egészet „*Németh Istvánnak és a B. B. dalegyesületnek*” dedikálta. Az ekkor már világhírű, átütő sikeret arató hangszeres művek szerzőjét lehangozta, hogy kiadója, az Universal Edition e kórusmű kiadására az üzleti haszon reménye híján nem tartott igényt. Végül 1938-ban a Magyar Kórus kiadó jelentette meg Bartók kétrészes, lassú–friss formájával némiképp rapszodiáit is felidéző kóruskompozícióját.

Elmúlt időkből, férfikarra

„Átalakított régi népi és műdal-szövegek”-re készült a zene, amint az 1936 karácsonyára megjelent Magyar Kórus kiadás címlapján Bartók jelzi. A műfaj kiemelkedő magyar mestere, Kodály Zoltán az 1920-as évek közepe óta biztatta Bartókot, hogy írjon kórusműveket. A lökést egy külső körülmény adta meg. 1934 őszétől Bartók a zeneakadémiai zongoratanításból áthelyeztette magát a Magyar Tudományos Akadémiára, hogy teljes energiájával a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* előkészítésén dolgozhasson. Egyik feladataként népi szövegeket tanulmányozott és tipologizált, egyebek között olyan 19. századi kiadásokból is, amelyek dallam nélkül közölték a népdalszövegeket. Ezek a gyönyörű, régies fordulatokban gazdag népi szövegek ihlették meg, és kezdett gyűjteni komponálásra alkalmas strófákat, amelyeket azután maga szerkesztett és stilizált. Gyermekek- és nők- és férfikarra írta a darabok többségét, de a komponálás sodra elragadta és kimondottan nehéz, hosszabb tételekből férfikarra is fogalmazott egy háromtételes művet. Egy évvel az 5. vonósnégyes írása után, 1935-ben az *Elmúlt időkből*t nem kisebb

becsvággyal alkotta Bartók, mint hangszeres kamarazene partitúráit. 1937 tavaszán részleges bemutatója Kecskeméten, majd a teljes műé Budapesten volt, ahol Endre Béla kórusa tanulta be a nehéz partitúrát.

Az *Elmúlt időkből* egyfajta paraszt-kantáta, de nem a 18. századi idilli típusból. Bartók legszemélyesebb vallomása ez arról a csodálatról, amit az egyszerű falusi emberek iránt érzett. A két saroktétel filozofikus ellentétpár: „Nincs boldogtalanabb a parasztembernél”, ki szenvedve–robotolva tartja el a rajta élőködőket (I. tétel); de „Nincsen szerencsésebb a parasztembernél”, mert ő tartja el az urakat, maga készíti szerszámaikat, s még a muzsikát sem könyvből tanulta (III. tétel). A középső darab keserű scherzando: úr cipőért botot ad. Az erősen polifon kidolgozású zenében minden hang eredeti kompozíció, habár megannyi dallamfordulat népdal- emlékü. Egyedülálló Bartók vokális zenéjében a szövegérzékenységnek ez a foka, a deklamáció mimes kidolgozása. Idegen nyelvre jöszereivel lefordíthatatlan mestermű.

Somfai László

www.filharmonikusok.hu

www.filharmonia.sk/en/spchoir

Krisztián Kocsis was born in Budapest in September 1997. At four he would spend hours improvising on the piano, and spend his days listening to music, playing the piano and composing. His first piano teacher was the brilliant Erika Becht at the Járdányi Pál Music School. He attended the Saint Stephen Musical Secondary School. He won awards at numerous national and international competitions, including the Île-de-France International Piano Competition where he was awarded the Philomuses Special Prize and received an invitation for a solo recital in Paris in 2014, which was an immense success. He has been active on the Hungarian musical scene since 2012, appearing in the concert series "The life of Debussy in six movements" (directed by Zoltán Kocsis), as well as with the Liszt Ferenc Chamber Orchestra, the Hungarian National Philharmonic Orchestra and the Pannon Philharmonic Orchestra. In 2015 he was admitted to the piano department of the Liszt Ferenc Academy of Music in Budapest.

Kocsis Krisztián 1997 szeptemberében született Budapesten. Már négyévesen komponált és órákat improvizált a zongorán, mindennapjai zenehallgatással, zongorázással és zeneszerzéssel teltek. Első tanára a kiváló pedagógus Becht Erika, a Járdányi Pál Zeneiskola tanára volt, középiskolai tanulmányait a Szent István Zeneművészeti Szakiskolában végezte. Több országos és nemzetközi zongoraversenyezen nyert díjat, többek között 2013-ban az Île-de-France Nemzetközi Zongoraversenyen, ahol Philomuses különdíjjal jutalmazták és felkérték egy párizsi szöloészt, amit 2014-ben nagy sikerrel teljesített. 2012 óta rendszeres közreműködője a magyar koncertélet-

Székely népdalok, Bartók kézírata, jegyzettel a különféle előadási variánsokról • Székely Folk Songs, Bartók's manuscript with his footnote about abridged forms in performance

nek (szerepelt a Kocsis Zoltán által szerkesztett „Debussy élete hat tételben” című sorozatban, fellépett többek között a Liszt Ferenc Kamarazene-karral, a Nemzeti Filharmonikusokkal és a Pannon Filharmonikusokkal). 2015 szeptemberében felvételt nyert a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zongoratanzakára.

Négy tót népdal

[1] 1.

Lányát az anya férjhez úgy adta
Idegen országba,
Megmondta neki, meghagyta neki:
Többé ne is lássa.

Átváltozom én rigómadrárrá,
Anyámhoz úgy szállok,
Kertjébe ülök egy rózsatőre,
Reája úgy várok.

Az anyja kinéz: – Furcsa egy madár,
Be nagyon búsan szól;
Szállj le csak hess, hess, te rigómadrár
En rózsabokromról.

Rossz férjhez adtál, jó anyám, engem
Idegen országba;
Nehéz a sora hej, bizony annak,
Kinek rossz a párja!

[2] 2.

Havasi legelőn,
Virágos nagy mezőn
Olyan jól aludtam,
Az ágyban sem jobban.

Boglyában a széna,
Nincsen több dolgunk ma,
Gyerünk le, gyerünk le
A hegyről a völgybe.

[3] 3.

Enni, inni van csak kedved
S elmenni a táncba,
Elmenni a táncba,
Elmenni a táncba.

Štyri slovenské národné piesne

1.

Zadala mamka, zadala dcéru
Daleko od sebe,
Zakázala jej, prikázala jej:
– Nechod' dcéro ku mne!

– Ja sa udelám ptáčkom jarabým,
Poletím k mamičke,
A sadnem si tam na zahradečku,
Na bielu laliju.

Vyjde mamička: – Čo to za ptáčka,
Čo tak smutne pieva?
Ej, hešu, hešu, plačku jarabý,
Nelámaj laliju!

– Ta daly ste mňa za chlapa zlého
Do kraja cudzieho;
Veru mne je zle, mamička milá,
So zlým mužom byti.

2.

Na holi, na holi
Na tej širocine
Ved'som sa vyspala,
Ako na perine.

Už sme pohrabaly,
Čo budeme robit'?
S vršku do doliny
Budeme sa vodiť.

3.

Rada pila, rada jedla
Rada tancovala,
Rada tancovala,
Rada tancovala.

Four Slovak Folksongs

1.

Thus sent the mother her little daughter
Into a distant land,
Sternly she bid her: "Follow thy husband!
Never return to me!"

"Lo! I shall change me into a blackbird.
Shall fly to mother's home;
There I'll be waiting perch'd in her garden
On a white lily's stem."

Out came the mother: "Who is this blackbird?
Strange is her song and sad,
Forth and be gone now, thou little birdling,
From my white lily's stem!"

"To a bad husband mother, hast sent me
Forth to a distant land.
Hard 'tis to suffer such bitter pining
In an ill-mated bond."

2.

Where the Alps soar so free,
Flow'ry vale bright with glee;
There to rest! Oh! there's no
Bed in the world softer!

Done the work of the day,
Filled the barn with our hay,
Comes the night, let us turn
peacefully home, Brethren!

3.

Food and drink's thy only pleasure
And to dance recklessly,
And to dance recklessly,
And to dance recklessly.

Bezzeg nem volt soha kedved
Szoknyaráncoláshoz,
Szoknyaráncoláshoz,
Szoknyaráncoláshoz.

A négy garast a dudásnak
Azt is én fizettem,
Azt is én fizettem,
Azt is én fizettem.

S te táncoltál, én csak álltam,
Senkise hitt engem,
Senkise hitt engem,
Senkise hitt engem.

[4] 4.

Szóljon a duda már,
Táncra vár minden pár,
Vigan szóljon, ügyesen,
Talp alá való legyen!

Fujd csak még vigabban,
Még két garasom van:
A kocsmáros egyet kap,
Dudásnak is egy marad.

Míg élt, kecske volt ez,
Jaj be táncos, kényes;
Nem járja már a táncát,
Kettétörték a lábát.

(Gleiman Wanda fordítása)

Tót népdalok

[5] 1.

Hej, kedves jó pajtásim,
ide figyeljetek,
Sok keserves harcom
elmesélem nektek.

Ani si len tú kytličku
Neobranclovala,
Neobranclovala,
Neobranclovala.

Nedala si štyri groše
Ako som ja dala,
Ako som ja dala,
Ako som ja dala.

Žeby si ty tancovala,
A ja žeby stála,
A ja žeby stála,
A ja žeby stála.

4

Gajdujte, gajdence
Pôjdeme k frajerce!
Ej, gajdujte vesele,
Ej, že pôjdeme smeile!

Zagajduj gajdoše!
Este mám dva groše:
Ej, jedon gajdošovi,
A druhý krčmárovi.

To bola kozíčka,
Čo predok vodila,
Ej, ale už nebude,
Ej, nőžky si zlomila.

Slovácké ľudové piesne

1.

Ej, posluchajte málo
kamarádi moji:
Budem vám hovoriť
o mém bojovali.

But to work with pin and needle
Never appeals to thee,
Never appeals to thee,
Never appeals to thee.

To the bagpipeplayer have I
Paid four dimes foolishly,
Paid four dimes foolishly,
Paid four dimes foolishly.

So that you may dance with others,
And I am quite lonely,
And I am quite lonely,
And I am quite lonely.

4.

Bagpipe shall be playing!
Pairs in dance be swaying!
Piper play till all is spent
To our heart's and heels' content!

Play on, bright and bonny,
While yet lasts the money!
Tavernkeeper, here's for thee!
Here is for the piper's fee!

Once a goat was straying;
Now his skin is playing!
While the goat no more can prance,
Bagpipe now makes young folk dance!
(Translated by Kurt Schindler)

Slovak Folksongs

1.

Ah, listen now, my comrades,
Here's a song for singing:
How we marched to battle
Through the valleys swinging.

Lublin városában
Szörnyű nagy harc támadt,
A nap elsötétült,
A víz vértől áradt.

Piros vér öntözte
hűséges szemünket,
Mennybéli Uristen
Segíts meg bennünket!

[6] 2.

Ha a háborúba kell indulnom,
Az én kis angyalom kire bízom?
Majd a jópajtásom, az vigyáz rá,
Ameddig nem térek vissza hozzá.

[7] 3.

Gyerünk pajtás, gyerünk,
háborúba megyünk,
Azt mondta a király: katonák leszünk;
Bizony itt kell hagynom az én galambom,
Nagy-Oroszországba el kell indulnom.

Ha majd elindultunk, ha elmasíroztunk,
Nagy-Oroszországnak földjére jutunk;
Nagy-Oroszországban zöldek a mezők:
Hej, a mi őseink, ott pihennek ők.

[8] 4.

Hej, hogyha majd elesem,
Zólyomba vigyetek,
Hej, gyászos temetőbe,
Oda temesettek.

Hej, gyászos temetőbe,
A kapuhoz közel,
Ha kijön a rózsám,
Hadd sirasson majd el.
„Ki hozzánk annyit járt,

Ej, vmestečku Lubline
velká vojna stála,
Slnce sa zاتمelo,
krv sa zalievala.

Zalievala ona
naše verné oči,
Ach, Bože zvyšosti,
bud' nám na pomoci!

2.

Ked' ja smutny pojdem na tu vojnu,
Komu ja zanáchám moju milú?
Nachám ju ja, nachám kamarátom,
Počim sa ja z vojny domou vrátim.

3.

Kamarádi moji vojna sa nám stroji,
Budeme bojuvat' panu královí;
A ja na tú vojnu predsa it' mosím,
Moju najmilejšíu opustit' mosím.

A ked' preč pojdem, pomaširujeme
Ze štáci na štáci do Ruskej zeme;
A vtej Ruskej zeme hájlik zelený
Tam predkovia naši odpočívajú.

4.

Ej, a ked' mňa zabiju,
dobro mňa schovajte,
Hej, na bystrický cinter,
tam mňa pochovajte.

Ej, na bystrický cinter,
nedelako dveri,
Pojde mojá milá,
srce ju za boli.
„Tu ležia nožičky,

Ah, down in Lublin city
War first gave its warning.
Blood flowed like a fountain,
Dark the sun at morning.

Blood upon our eyelids,
Torment night and morrow.
Ah, dear God in Heaven,
Comfort us in sorrow!

2.

Back to fight I'm going now my leave's done,
Who's to guard my darling when I'm gone?
Will my friends protect her, I would discover,
Till the war is over, and I come home.

3.

War is in our land now.
For the king we'll stand now.
Comrades, be ready, for here our duty lies!
Far away to battle I must soon be gone.
Now I must leave you, my darling, all alone.

Over hill and hollow, unknown roads we follow,
Further, yet further, to distant Russian plains.
Where the woods so green are.
Many who rest by them will not come again.

4.

Ah, if I fall in battle,
homeward you must take me,
Ah, there by church and tower
a quiet grave to make me.

Ah, softly shall I rest there,
under yew tree lying.
Here my love may wander,
all for sorrow sighing.
“Empty are the pathways

Most a föld takarja;
Ki annyiszor ölelt,
Itt porlad a karja."

[9] 5.

Csatába indultam,
s vissza kellett mennem,
Megfizetni a rózsámnak,
hogy szeretett engem.
„Itt van rózsám száz forint,
tegyed a zsebedbe,
Ha elmegyek a csatába,
jussak az eszedbe."

„Mit ér nekem a pénzed,
a pénz nekem semmi,
Ölélsem nem tudod
nekem megfizetni!”
„Ha nem kell a pénz neked,
gyere akkor vélem,
Ruhát fogsz majd mosni rám
a Duna vizében."

(Gleiman Wanda fordítása)

čo k nám chodievali;
Tu ležia ručičky,
čo mňa obímali."

5.

Ked' somšiou na vojnu,
museu som sa vrátiť,
Museu som sa mojej
milej za lásku zaplátiť'.
„Tu máš milá styri
sto na hlinenom stole,
Zober si to duša
moja, to sa šetko tvoje."

„A ja ti to neberem,
to je šetko málo,
Ved' si sa ty namilovau
mojho lička, darmo."
„Ked' sa ti to nepáči,
zober sa, pod' s nami,
Budeš nám tam šaty prat'
na tychom Dunaji."

where we walked together.
Hands that once caressed me,
here lie still for ever"

5.

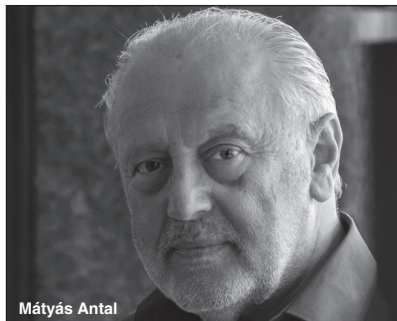
Time went on, leave was done,
there was I still waiting,
Some repayment to my fair one
in my mind debating.
On the table down I threw
money in full measure,
"Take it, darling, for yourself then,
take it all, my treasure."

"Keep your money, if that's all
you have got to show me,
That and more could never pay
half the debt you owe me."
"Well, if you are not content,
follow where we're going,
You shall wash our clothes for us where
the Danube's flowing"

(Translated by Nancy Bush)

Jozef Chabroň

Mátyás Antal

Négy régi magyar népdal

[10]

1.
Rég megmondtam, bús gerlice,
Ne rakj fészket útszéjire!
Mer az úton sokan járnak,
A fészkedből kihajdásznak.

Rakjál fészket a sűrűbe,
Bánattának tetejibe;
Aki kérdi: ezt ki rakta?
Mondjátok: egy árva rakta,

Kinek sem apja, sem anyja,
Sem egy igaz atyjafia.

[11]

2.
Jaj istenem, kire várok:
Megyek Budapestre,
Ott sétálok a lányokkal
Minden szombat este.

Kipirosítom az arcom,
magam nagyra tartom;
Úgy szeretnek meg engem a lányok
Ott a Dunaparton.

[12]

3.
Ángyomasszony kertje, bertje,
Nem tudom mi van belévetve:
Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka,
kántormenta fodormenta,
Jaj de furcsa nóta, ugyan cifra nóta.

Csűröm alatt öt rozsasztag,
A kertembe hat rozsasztag,
Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka,
kántormenta fodormenta,
Jaj de furcsa nóta, ugyan cifra nóta!

Four Old Hungarian Folksongs

1.
Long ago I told you mournful dove
Not to lay your nest on the roadside
There are many passers-by on the road
Who will chase you from your nest.

Lay your nest in the thicket,
On top of the tree of sorrow;
And if one asks who has laid it,
Say it was an orphan,

Who had no mother, no father
And no real kindred.

2.
Oh God, why am I waiting
I am going to Budapest
There I will stroll with the girls
Every Saturday night.

I will paint my cheeks
And think highly of myself
So that the girls will love me
On the banks of the Danube.

3.
My sister-in-law's garden,
I know not what it grows
"Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka
Kántormenta, fodormenta",
Oh what a strange and fanciful song.

Five stacks of rye under my barn,
Six stacks of rye in my garden,
"Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka
Kántormenta, fodormenta",
Oh what a strange and fanciful song.

[13] 4.

Béreslegény, jól megrakd a szekeret,
 Béreslegény, jól megrakd a szekeret,
 Sarjútúske bökődje a tenyered,
 Sarjútúske bökődje a tenyered!

Mennél jobban böködi a tenyered,
 Mennél jobban böködi a tenyered,
 Annál jobban rakd meg a szekeredet,
 Annál jobban rakd meg a szekeredet!

Magyar népdalok

[14] 1. **A rab**

Elhervadt cidrusfa
 A magos hegytetőn,
 Én is elhervadtam
 A börtön fenekén.

Kilencfontos vasat
 Hetet elszaggattam,
 A nyolcadikat is
 Jól elvásíttam.

Anyám, édesanyám,
 Menj el az urakhoz,
 Kérjed leveletem,
 Szabad életemet!

Anyám, édesanyám,
 Mit mondtak az urak?
 Azt mondták az urak,
 Hogy felakasztnak!

[15] 2. **A bujdosó**

Ideje bujdosásimnak,
 Eljött már útazásimnak,
 Sok okai vadnak annak
 Az én elbujdosásimnak.
 Zöld az útnak a két szélje,

4.

You farm-boy, load the cart well,
 You farm-boy, load the cart well,
 May the stubble-thorns prick your palm,
 May the stubble-thorns prick your palm!

The more it pricks your palm,
 The more it pricks your palm,
 The better you stack the cart,
 The better you stack the cart!

(Translated by Pál Herskovits)

Hungarian Folksongs

1. The Prisoner

On a high mountain top,
 Stands a tall dried Cedar,
 I am also whitered
 In a dark damp prison.

Eight fetters nine pounds each
 I have worn through bearing,
 Now the nine pounds also
 Has got thin worn out.

Mother, my Mother dear,
 Mother, ask for my life,
 Ask for my remission,
 Ask for my life, Mother!

Mother my, Mother dear,
 What did they say to you?
 This is what they answered,
 Hanging is your sentence.

2. The Wanderer

Time it is for me to leave home,
 Let me start and round the world roam,
 Urgent reasons now are pending,
 So my way I must be wending!
 Green the hedges on the roadside.

De bánatos a közepe,
De bánatos a közepe,
Masérodzom búval benne.

Fejem fölött az nagy felhő,
De nem abból hull az eső,
A két szemem sűrű felhő,
Mind onnét csurog az eső.

Isten veled jó pajtásim,
Barátim s felekezetim!
Akkor vélem jót tettetek,
Isten fizesse meg nektek!

16 3. Az eladó lány

Adj el, anyám, adj el, mer itt hagylak!
Ne hagyj itten, lányom, férjhez adlak.
Tíuh, had halljam, hogy kinek ád kend?
Had halljam, hogy kinek ád kend?

Odaadlak lányom egy kanásznak.
Odaadsz-e, anyám, egy kanásznak?
Nem kell nékem az a kanász,
Az a fényes tükrös baltás!

Odaadlak, lányom egy drótosnak.
Odaadsz-e, anyám, egy drótosnak?
Nem kell nékem az a drótos,
Mer a haja igen kócos.

Odaadlak, lányom, egy zsidónak.
Odaadsz-e, anyám, egy zsidónak?
Nem kell nékem az a zsidó,
Mer az uccán végig sípó.

Odaadlak, lányom, egy juhásznak.
Odaadsz hát, anyám, egy juhásznak?
Az kell nékem asszonyörző,
Az a szép asszonynevelő.

Drab the road I feel no gladness.
Drab the road I feel no gladness,
I but march along in sadness.

Over my head great sombre clouds grow,
Not from there these leaden drops flow,
In my eyes those heavy clouds grow,
From my eyelids bitter tears flow.

My good comrades, God be with you,
Friends of mine so loyal and true!
Hearty thanks to you addressing,
God reward you with his blessing!

3. Finding a Husband

Mother, let me marry, or I'll leave home!
I'll find you a husband, if you don't roam.
Who will you find to marry me pray?
Tell me who will marry me, pray?

You shall wed the miller, daughter of mine!
Must I wed the miller, Mother of mine?
He is the man who fills me with fright,
All his clothes are floury and white.

You shall wed the fireman, daughter of mine.
Must I wed the fireman, Mother of mine.
I do not like airs and conceit,
And he has such ugly big feet.

You shall wed the butcher, daughter of mine!
Will you wed me to the butcher? I don't like him.
He only shouts and near his block stands,
And that man had nasty red hands.

You shall wed the shepherd, daughter of mine!
Must I wed the shepherd, mother of mine.
He is the man who through his whole life,
Tends his flock and also his wife.

17 4. Dal

Sarjut eszik az ökröm
Ha jóllakik, bekötöm,
Ugy menyek a babámhoz,
Tudom, elvár magához.

Lefeküdtem, csak alig,
Nem egészen a falig.
Jól megölelj engemet,
Le ne essem mellőled.

Dunyhám, párnám de hajlik,
Bejjebb, babám, a falig,
Ölelj engem hajnalig,
Amíg anyánk aluszik.

Az én lovam Szajkó,
Magam pedig Jankó;
Mind a négy lábáról
Leesett a patkó.

Csak egy maradt rajta
S az is kotyog rajta;
Kovács jó barátom
Igazitson rajta.

Székely népdalok

1. parte

18 1.

Hej, de sokszor megbántottál,
Te gyenge violám.

Túl vagy rózsám, túl vagy
A Málnás erdején,
De én innet sírok
A bánat mezején.

4. Love Song

My ox, he eats the short young grass,
When he stops I'll tie him up;
Then I'll to my sweetheart go,
She awaits me, this I know.

Down I lay upon my bed,
Near the wall I place my head.
Let your arms, dear arms round me glide,
Lest a tumble from yoursides.

Coverlet and pillow fall,
Move, my loved towards that wall.
In each other's arms we'll creep,
While the world does soundly sleep.

I've a horse named Sayko,
While my name is Yanko;
From his hoofs just lately
Have the horseshoes fallen.

One shoe still is left there
Very loosely hanging
My good friend the blacksmith
Says he will reshoe him.

(Translated by M. W. Pursey)

Székely Folksongs

1. parte

1.

How often I've regretted
My tender little violet,

My sweetheart you are beyond
The forest of Málnás
But I am crying here
On the field of sorrow.

Meg akarnám tudni,
Mikor leszen, rózsám,
visszafordulásod?
Akkor lesz, édesem,
Mikor a tűzhelyen
csukros rózsát látok.

Majd ha két szem búzán
hús kalongya lészen,
Két gerezd szőlőből
hús vider bor lészen.
S ne hidd rózsám, ne hidd,
Mer az sohase lesz,
S a te álnok szíved
Soha enyém nem lesz.

19 2.

Istenem, életem nem igen gyönyörű,
Két hervadt orcámon folydogál a könnyű.
Én is olyan lettem, mint a száraz tolló,
Kinek a virágját leszedte a szőlő.

Istenem, istenem, hol leszen halálom?
Erdőn-é vaj mezőn, vaj pedig tengeren?

2. parte

20 1.

Vékony cérna, kemény mag,
Jaj, de kevés legény vagy!
Fűnek-fának adós vagy,
Egy pénznek ura nem vagy.

Ne bánd, édes virágom,
Hogy így élem világom!
Éljed tése nem bánom,
Szívemből azt kívánom.

Félre tőlem bubánót,
Nem élek én több nyárot,
Ha élek es, csak hármot,
Nem rakok én kővárat.

I would like to find out
When, my rose,
you will return.
It will be, dearest,
When I'll see that
rose-bunch on the oven.

When there will be
plenty of wheat,
When two grapes will give
twenty buckets of wine
Don't believe that, please don't,
Because that will never be so.
And your false, untrue heart
Will never be mine.

2.

My God, my life is not beautiful at all
Tears are flowing down on my two pale cheeks,
I am like a dry plant
Whose flower is cut down by a sickle.

Oh my God, oh God, where will my death be?
In a forest, or in a field, or on the deep seas?

2. parte

1.

Slender thread, hard seed
What a tough guy you are,
You owe money to everyone,
You are never master of a penny.

Don't mind, sweetheart,
That my life is like this,
I don't mind that yours is like this,
I wish it so from my heart.

Away from me, sorrow,
I won't live till next summer
Even if I would, it would not be more than three,
I will never build a stone castle.

21 2.

Kilyénfalvi középtizbe
Lányok vannak összegyűlve;
Úgy nevezik: leányfonó,
Odamenni de nagyon jó.

Látod, rózsám, látod mégis,
Hozzád jöttem, ha későn es;
Eljöhettek minden este,
Mer nem lakom olyan messze.

El es jöhetsz minden este,
Mer nem es lakol olyan messze.

22 3.

Vékony cérna, kemény mag,
Jaj, de kevés legény vagy!
Fűnek, fának adós vagy,
Egy pénznek ura nem vagy!

23 4.

Járad pap a táncot.
Adok száz forintot.
Nem járom, nem tudom,
Nem illik, nem szabad
Papnak táncot járni.

Járad pap a táncot,
Szép hat ökröt adok.
Nem járom, nem tudom,
Nem illik, nem szabad
Papnak táncot járni.

Járad pap a táncot,
Szép menyecskét adok.
Járom is, tudom is,
Illik is, szabad is
Papnak táncot járni.

2.

In the middle of Kilyénfalva,
Girls are gathered in a place.
It is called the spinnery,
And how good is to go there.

You see, sweetheart, you see,
I have come to see you, even if it is late,
I can come every evening,
For I do not live far away.

You can come every evening
For you do not live far away.

3.

Slender thread, hard seed
What a tough guy you are!
You owe money to everyone,
You are never master of a penny.

4.

Do a dance, priest
I give you a hundred florins for it.
I won't dance, I can't dance,
It doesn't become
For a priest to dance.

Just come to dance, you priest,
I give you six oxen for it.
I won't dance, I can't dance,
It doesn't become
For a priest to dance.

Just come to dance, you priest,
I give you a lovely woman for it.
I will dance, I can dance,
It does become
For a priest to dance.

(Translated by Pál Herskovits)

Elmúlt időkben

[24] I.

Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.
Soha nyugta nincsen,
Éjjel nappal készen
A talpán kell állni.
Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.

Cifrasággal teljes rongyos szőrdelmánya,
Alig van szegénynek felvénnyalója;
Egy kevés kenyérrel,
Egy kevés hagymával
Meg kell elégedni.
Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.
Egész nap fáradoz, de másért dolgozik,
A sok dézsmát szedik, meg sem is köszönik;
Ha pedig vétkezik,
A tömlőbe teszik,
Hol sem eszik, iszik.
Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.

Bíró az adóért, pap, mester stóliáért,
Boltos és kocsmáros portékák áráért
Zaklatják untalan,
Mentsége hasztalan,
Míg lelnék benne vért!
Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.

[25] II.

Egy, kettő, három, négy,
Hát te pajtás hová mégy?
Elmegyek én pipáér.
Gyere vissza, gyere hát,
Adok neked egy marék gesztenyét,
Vegyel rajta condrát,

From Olden Times

I.

No one's more unhappy than the peasant
For his misery is deeper than the ocean!
He has never quiet
And day and night
He has to be on the alert
No one's more unhappy than the peasant
For his misery is deeper than the ocean!

His worn out cloak is ragged
He has hardly anything to put on
A small piece of bread
A tiny bit of onion
That's all he can have
No one's more unhappy than the peasant
For his misery is deeper than the ocean!
He toils the whole day long, and works for others
For the tithe they take his earning, no thanks,
And if he should do wrong
He's put to a prison cell
Where there's nothing to drink, or eat,
No one's more unhappy than the peasant
For his misery is deeper than the ocean!

The judge claims for taxes, priests and crafts-men for debts
Shopkeepers and innkeepers are neither at rest
Keeping him under pressure
He has nothing to protect
He's deprived of all while he's alive
No one's more unhappy than the peasant
For his misery is deeper than the ocean!

II.

One, two, three, four
Where are you going to, mate?
I'm going for a pipe,
Come back, please do come,
I'll give you a handful of chestnuts,
Buy a blanket for it,

Takard bele Jutkát.
 Jutka érte bort ad.
 Bort adok kocsisnak,
 Kocsis nekem trágyát ad.
 Trágyát adom földemnek,
 öldem nekem búzát ad.
 Búzát adom molnárnak,
 Molnár nekem lisztet ad,
 Lisztet adom nénémnek.
 Néném nekem cipőt ad,
 Cipőt adok úrnak,
 Úr érte: botot ad!
 Gesztenyéért mit?
 Gesztenyéért condrát,
 Condráért jó bort,
 Jó borért trágyát,
 Trágyáért búzát,
 Búzáért lisztet,
 Lisztért cipőt,
 Cipőért: botot
 Kapok érte, kapok én botot!

Mégis élet az élet,
 Csak azért is gyöngyélet az élet!

III.

Nincsen szerencsésebb a parasztembernél,
 Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél.
 A paraszt: urakat tartja, a papokat,
 Tartja katonákat és a koldusokat.
 Nincsen szerencsésebb a parasztembernél...

Ha paraszt nem volna,
 kenyérünk sem volna,
 Ha ő nem szántana, mindnyájunk koplalna.
 Római császárok az ekét felvették,
 Császárságuk előtt azt nagyra becsülték.
 Nincsen szerencsésebb a parasztembernél,
 Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél...

And cover Jutka with it.
 In return Jutka will give wine
 I'll give wine to the coachman
 Coachman gives me manure
 I lay the manure on the ground
 The land gives me wheat
 I give the wheat to the miller
 The miller gives me flour,
 I give the flour to my auntie
 Auntie gives me a loaf of bread
 I give the bread to my landlord,
 In return he beats me with stick.
 And for chestnut what?
 For chestnut? A blanket.
 For blanket some good wine
 For some good wine manure
 For manure some wheat
 For wheat some flour
 For flour some loaves of bread
 For bread: a beat with a stick.
 That's what I get for it.

Still life is a good thing,
 And despite all Life is great!

III.

No one's more happy than the peasant,
 Because his lot is happier than any profession
 The peasant keeps the landlords and the priests,
 He keeps the soldiers and the beggars as well,
 No one's more happy than the peasant ...

If there should not be any peasants,
 we would not have any bread to eat,
 If he would not plough the land, all of us would starve
 The Roman emperors have used the plough,
 And they estimated it very highly.
 No one's more happy than the peasant,
 Because his lot is happier than any profession ...

Jó reggel a szántó ekéjét forgatja,
Fúr, farag, vasait földnek igazítja,
Reménységgel, gonddal földet megszántja,
Megérett búzáját örömmel aratja.
Nincsen szerencsésebb a parasztembernél...

Mindenét a paraszt egymaga készíti,
Szerszáma, házat, ruháját díszíti,
Muzsikát és nótát nem is könyvből tudja,
Nincs neki szüksége városi lim-lomra!
Nincsen nagyobb mester a parasztembernél,
Nincs is szebb élet a parasztemberénél!

27 Est

(Harsányi Kálmán)
Csöndes minden, csöndes,
Hallgatnak a lombok,
Meghalt a nap; ott a vérfojt
Ahol összeomlott.

Gyász van; mély sötét gyász
ölt a táj magára,
Harmatot sír a mezőnek
Minden szál virága.

És susogják halkan,
„Sohse látjuk többé,
Nem lehet az, hogy éj legyen
most már mindörökké.”

Várják, visszavárják,
Míg a láthatáron
Felmerül a hold korongja
Halotthaloványon.

Kisértetes fénytől
Sápad az ég alja.
Megborzongnak a virágok:
„Visszatért, de halva!”

Early in the morning the ploughman is out in the fields
He works hard pressing his iron plough to the earth
And he ploughs the land with hope and care
He is glad to harvest his wheat
No one's more happy than the peasant ...

The peasant makes all his things alone,
Also his tools, house and suits,
He knows music and songs by heart,
He does not need any rubbish from the town
There is no greater master than a peasant,
And no one has any nicer life than the one he has!
(Translated by Pál Herskovits)

Evening

Silent, all is silent.
Leafy heaps listen on.
The sun has died, there's the bloodstain,
Look where he came undone.

Mourning time, deep and dark,
The landscape's own murder,
Dew is wept for the meadows
By each single flower.

And they whisper softly:
„Not to see him ever?
Can it not be, that night has come
Now and for forever!”

They wait, they wait again,
While on the horizon
The disc of the moon arises
Glowing deathly ashen.

Bathed in the ghostly light
The sky's lips are pallid.
Together the flowers shudder:
„He's come, but he is dead.”
(Translated by Stephen Humphreys)

Két román népdal

[28]

1.
Ne haragudj, menyasszony,
Ne haragudj, menyasszony,
Dana és dana,
És dana és dana.

Hogy a házban a bot a gerendán van,
Hogy a házban a bot a gerendán van.
Dana és dana,
És dana és dana.

Négyélűre van faragva,
Négyélűre van faragva,
Dana és dana,
És dana és dana.

[29]

2.
Hej, kedvesem, te buta,
Ihajja, csuhajja,
Minden éjjel ne járj,
Ihajja, csuhajja,

Minden éjjel ne járj,
Ihajja, csuhajja,
Minden kapuhoz,
Ihajja, csuhajja,

Mert a kapuk zárva vannak,
Ihajja, csuhajja,
Szeretőd mind aluszniak,
Ihajja, csuhajja.

(Pávai István fordítása)

1.
Nu te supăra, mireasă,
Nu te supăra, mireasă,
Dainam și dainam,
și dainam, și dainam.

Căi bota pe grindă'n casă,
Căi bota pe grindă'n casă,
Dainam și dainam,
și dainam, și dainam.

Și cioplită'n patru dunge,
Și cioplită'n patru dunge,
Dainam și dainam,
și dainam, și dainam.

2.
Măi bădiță prostule,
Ihai la li laila,
Nu'mblă toate nopțile,
Ihai la li laila.

Nu'mblă toate nopțile,
Ihai la li laila,
Pe le toate porțile,
Ihai la li laila.

Că porțile s'încuiate,
Ihai la li laila,
Ba nănuțile culcate,
Ihai la li laila.

Two Rumanian Folksongs

1.
Bride, don't be discomforted,
Bride, don't be discomforted,
Hey, come, let us sing,
let us sing, let us sing.

For the club lies on the crossbeam,
For the club lies on the crossbeam,
Hey, come, let us sing,
let us sing, let us sing.

With four edges it is carved,
With four edges it is carved,
Hey, come, let us sing,
let us sing, let us sing.

2.
Lover mine, you silly one
Hey ho, hey o, hey ho,
Do not go round every night,
Hey ho, hey o, hey ho.

Don't go round to every night,
Hey ho, hey o, hey ho,
Don't go round to every gate,
Hey ho, hey o, hey ho.

For the gates are all locked up,
Hey ho, hey o, hey ho,
And the lasses all in bed,
Hey ho, hey o, hey ho.

(Translated by E. C. Teodorescu)

Négy régi magyar népdal

Első változat

[30] 1.

Rég megmondtam, bús gerlice,
Ne rakj fészket útszéjire!
Mer az úton sokan járnak,
A fészkekből kihajásznak.

Rakjál fészket a sűrűbe,
Bánatfának tetejibe;
Aki kérdi: ezt ki rakta?
Mondjátok: egy árva rakta,

Kinek sem apja, sem anyja,
Sem egy igaz atyjafia.

[31] 2.

Jaj istenem, kire várok,
felmegyek Szegedre,
Ott sétálok a lányokkal
minden szombat este.

Kipirosítom az arcom,
magam nagyra tartom,
Úgy szeretnek meg engem a lányok
ott a Tisza parton.

[32] 3.

Angyomasszony kertje bertje,
Nem tuom mi van belé vetve,
Szederje, bederje
Kapcsom donom donom deszka,
Kántormenta fodormenta,
Jaj de furcsa nóta, ugyan cifra nóta.

Csűröm alatt öt zab asztag,
A kertembe hat zab asztag,
Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka,
Kántormenta fodormenta,
Jaj de furcsa nóta, ugyan cifra nóta.

Four Old Hungarian Folksongs

First Version

1.

Long ago I told you mournful dove
Not to lay your nest on the roadside
There are many passers-by on the road
Who will chase you from your nest.

Lay your nest in the thicket,
On top of the tree of sorrow;
And if one asks who has laid it,
Say it was an orphan,

Who had no mother, no father
And no real kindred.

2.

Oh God, why am I waiting?
I am going to Szeged
There I will stroll with the girls
Every Saturday night.

I will paint my cheeks
And think highly of myself
So that the girls will love me
On the banks of the Tisza.

3.

My sister-in-law's garden,
I know not what it grows
"Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka
Kántormenta, fodormenta",
Oh what a strange and fanciful song.

Five stacks of rye under my barn,
Six stacks of rye in my garden,
"Szederje, bederje,
Kapcsom donom donom deszka
Kántormenta, fodormenta",
Oh what a strange and fanciful song.

33 4.

Geszte Jóska bársonylovát nyergeli,
Geszte Jóska bársonylovát nyergeli.
A rózsája könnyes szemmel kíséri,
A rózsája könnyes szemmel kíséri.

Ne siratgass kis angyalom engemet,
Ne siratgass kis angyalom engemet,
Hogyha eljősz Nagyváradra keress meg,
Hogyha eljősz Nagyváradra keress meg!

Nagyvárad fenyveserdő a tanyám,
Gyere oda kis angyalom én hozzám,
Meglátod az aranyfűzes tanyámat,
Aranyalma sűrű jegenyefámat.

4.

Joey Geszte saddles up his velvet horse,
Joey Geszte saddles up his velvet horse.
His rose sees him off with her eyes full of tears,
His rose sees him off with her eyes full of tears.

Don't lament over me, my little angel!
Don't lament over me, my little angel!
If you should visit Nagyvárad, look me up,
If you should visit Nagyvárad, look me up,

Nagyvárad pine forest is where I am camped.
Go there, my little angel, and visit me.
You will see the willow that is my camp site,
My close-knit, golden-apple fir-tree thicket.

(Translated by Pál Herskovits and Tim Wilkinson [4])

Recordings: PHOENIX STUDIO, 11–13 August; 21–22 October 24–26; 17 November 2015 1–9

Recording producer: Ibolya Tóth

Recording engineer: János Bohus

Tape editor: Ádám Boros

SACD mastered by János Győri

Illustrations: Bartók Archives, Institute of Musicology, Research Centre for the Humanities
of the Hungarian Academy of Sciences

Cover photo: Bartók in 1922

Front cover: Péter Nagy

Booklet editor: Péter Nádori

Printing editor: Marianne Szilasi

Kották: Bartók Béla Műveinek Kritikai Összkiadása (kézirat)

Scores: Béla Bartók Complete Critical Edition (in preparation)

© & © 2016 Fotexnet Kft.

SACD is manufactured by Sony DADC in Austria

Zoltán Kocsis